

Maraş'ın Örgütlü Bir Şekilde Savunulması¹**Ahmet EYİCİL**Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü

ahmeteyicil@gmail.com

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-0582-5584>**Öz**

Maraş, 22 Şubat-30 Ekim 1919 tarihleri arasında İngiliz, 31 Ekim 1919-11 Şubat 1920 tarihleri arasında Fransız işgali altında kaldı. İşgalci devletlere karşı şehri savunmak için Heyet-i Temsiliye Başkanı Atatürk, 31 Ekim 1919'da Kuvayı Milliye'yi kurdurdu. Fransızlara karşı koyacak Kuvayı Milliye'nin çekirdek kadrosunu 23 Aralık 1919'da oluşturdu (Gönen, 2005:122). Bu çekirdek kadro Üsteğmen Asaf takma adıyla Yüzbaşı Kılıç Ali Bey ve Kurtoğlu Selim lakabıyla tanınan Yüzbaşı Yürük Selim Bey idi. Bu arada savunmayı başarılı bir şekilde yürütmek için Maraş, 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey komutasına bağlandı. Savunma sırasında gelişmeler hakkında Atatürk'e düzenli bir şekilde ayrıntılı bilgiler verildi. 22 gün süren Maraş savunması düzenli ve disiplinli bir şekilde yürütüldü. Ayrıca gereği kadar silah ve mühimmat temin edildi. Gizlilik esası içinde yürütülen bu düzenli savunma, halkın kendisini savunması şeklinde gösterildi. İşgalcilerin tutumlarından memnun olmayan halkın da katkılarıyla Maraş savunması zaferle sonuçlandı.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Kuvayı Milliye, Fransız, Örgüt, Savunma.**Organized Defense of Marash****Abstract**

Marash was under British occupation between 22 February and 30 October in 1919. Then, Marash was occupied by French between 31 October in 1919 and 11 February in 1920. In order to defend the city against the occupying states, Atatürk who was the Head of Delegation, established Kuvayı Milliye on 31 October 1919. He formed the core staff of Kuvayı Milliye on 23 December 1919

¹ Makale Geliş/Kabul Tarihi: 31.12.2019 / 01.04.2020

Künye Bilgisi: Eyicil, A. (2020). *Maraş'ın Örgütlü Bir Şekilde Savunulması. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (Özel Sayı), 59-88. DOI: 10.33437/ksusbd.668228*

to resist the French. In this core squad, Captain Kılıç Ali Bey whose nickname was Lieutenant Asaf, Captain Yürük Selim Bey and his nickname was Kurtoğlu Selim. Meanwhile, in order to carry out the defense successfully, Marash was connected to the command of the 3rd Corps Commander Selahattin Bey. During the defense, Atatürk was regularly given detailed information about the developments. Lasting 22 days The Marash defense was conducted in a regular and disciplined manner. In addition, weapons and ammunition were provided as needed. This regular defense, carried out under the principle of confidentiality. It was shown as public self-defense. With the contributions of the people, who were not satisfied with the attitudes of the occupiers, the Marash defense ended in victory.

Keywords: Marash, Kuvayı Milliye, French, Organization, Defense.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918’de İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Mondros Mütarekesi imzalandı. Mütarekenin 7. Maddesine istinaden Maraş, 22 Şubat 1919’da İngilizler tarafından işgal edildi (Günay, 2019:47-74). Bir Hint süvari alayından ibaret olan Max Andriyo komutasındaki İngiliz kuvvetlerinde bulunan subay ve erlerin bir kısmı Müslüman’dı. Dolayısıyla İngiliz işgali esnasında Maraş’ta şiddetli çatışmalar olmadı (Akbıyık, 1999:6, Akbıyık, 1987:225-231).

İngiltere ile Fransa, Paris Anlaşması’na dayanarak 15 Eylül 1919 tarihinde işgal konusunda aralarında yeniden bir uzlaşmaya vardılar. Buna göre İngiliz kuvvetleri 1 Kasım 1919’dan itibaren Kilikya ve Suriye’den çekilecek ve 17 Eylül 1919’da yapılan Suriye Antlaşması ile Maraş bölgesi, Fransızlar tarafından işgal edilecekti (Jaeschke, 1991:211).

İngiliz işgal kuvvetleri, yaklaşık sekiz aylık (22 Şubat- 30 Ekim 1919) işgalleri döneminde Ermenilere yüz vermediler. Ermenilerin şikâyetlerinin iftira olduğunu anlayan İngilizler, herhangi bir olayın çıkarılmasına fırsat vermeden Maraş’ta kalmayı başardılar. Bunda şüphesiz İngiliz işgal kuvvetleri siyasî memuru Müslüman Mısırlı Yüzbaşı Hasan Rufai’nin büyük rolü oldu. Hasan Rufai, Türklerle dostane münasebetler kurarken Müslüman olan Hindistanlı erler de Maraş halkı ile iyi diyalog kurdular ve işgal ortamının yumuşamasına sebep oldular (Akbıyık, 1999:6).

2. Örgütün Kurulması ve Gelişmeler

Atatürk, Maraş'ın İngilizler tarafından işgalini üzüntü ile karşılarken Fransızlar tarafından işgalini ise aşırı bir tepkiyle karşıladı. 26 Ekim 1919'da 13. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği talimatta, Urfa, Maraş ve Antep'i Fransızlara işgal ettirmeme konusunda her türlü tedbire başvurmak gerektiğini bildirdi (Jaeschke, 1989:37). 29 Ekim 1919'da işgali protesto için bir bildiri yayınladı. Fakat bu bildiri mahallî gazetelerde sansür edildi ise de ulusal gazeteler aracılığıyla kamuoyuna duyuruldu. Atatürk'ün yayınladığı bu bildiri karşısında Fransız Yüksek Komiseri Mösyö Birand telaşlandı (Şimşir, 1992:222) ve Sivas'ta Atatürk, Rauf Orbay ve Mazhar Müfit Kansu ile görüştü. Görüşme sırasında Atatürk, Mösyö Birand'a Adana, Antep, Urfa ve Maraş gibi yerlerden Fransızlara bir karış yer vermenin mümkün olmadığını kesin bir şekilde söyledi (Kansu, 1988:461).

Maraş, 31 Ekim 1919-11 Şubat 1920 tarihleri arasında üç ay on iki gün Fransızların işgali altında kaldı (Genelkurmay ATASE,153/81:7). Fransızlar, önce kışla ve Amerikan Koleji'ni² ele geçirdiler. Daha sonra halkın muhtemel karşı koymasını önlemek amacıyla şehrin ortasında bulunan ve hâkim yerlerden biri olan Abarabaşı ve Ermeni Katolik Kilisesi'ne (Amerikan Koleji 1933'de Maraş ortaokuluna çevrilmiştir.) yerleştiler. Şehrin doğusunda bulunan Alman Eytam Hanesi'ni, biraz dışında olan Alman Çiftliğini, batısında bulunan Tekke Kilisesi'ni, güneyinde yer alan çarşıdaki hanları ve sonunda kaleyi işgal ettiler (ATASE, 153/81:2-1,)

29 Ekim'de Cebel-i Bereket Valisi (Osmaniye) Andre, Maraş'ı ziyaret etti. Bu ziyaretten sonra şehir işgal edildi. Fransızların Maraş'ı işgal ettiği 31 Ekim Pazar günü şehrin önde gelen yedi eşrafi Elbistan'da kaldı ve Atatürk ile irtibat kurdu. Bu arada Pazarcık'ta Kuvayı Milliye bürosu da kuruldu (The Armenian Rewiev, 1978:65).

İşgal esnasında ağır çarpışmalar oldu. Bunun üzerine Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, işgalcilere karşı durmak, Ermenilerin Fransızlarla birlikte yaptıkları katliamı önlemek amacıyla 29 Kasım 1919'da Sulh Hâkimi Ali Rıza Bey'in başkanlığında Elbistan'da Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdurdu (Jaeschke, 1991:46-47, Şıvgın, 1988:491, Ünalp, 2018:212). Millî Kuvvetlerin başına Sivas'tan Maraş'a subaylar göndererek buradaki dağınık kuvvetleri düzenli hale getirtti. Üsteğmen Asaf takma adıyla Kılıç Ali Bey'i, Kurtoğlu Selim lakabıyla tanınan Yüzbaşı Selim Bey/Yürük Selim'i teşkilat işleriyle meşgul olmaları için Antep Urfa ve Maraş bölgesinde görevlendirdi (Yavuz, 1994:57) Maraş ve Antep'e Kılıç Ali Bey, Çukurova bölgesine Topçu

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

Binbaşı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Bey'i göndererek buralarda teşkilatlanmayı ve işgalcilere karşı çalışmalarını emretti (Korkmaz, 2000:192). Böylece Fransızlara karşı koyacak Kuvayı Milliye'nin çekirdek kadrosunu 23 Aralık 1919'da oluşturdu (Gönen, 2005:122). Atatürk'ün, Millî Kuvvetlerin başına getirdiği Kılıç Ali Bey, savaşın üçüncü günü olan 23 Ocak'ta Maraş'a geldi. Pazarcık bölgesindeki kuvvetleri emri altına alan Yüzbaşı Kılıç Ali Bey, Maraş'ın savunmasında halk ile el birliği ederek bütün gücüyle çalıştı. Ayrıca Maraş bölgesi 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey komutasına bağlanarak buradaki olaylar yakından takip edildi ve gelişmeler hakkında Atatürk'e düzenli bir şekilde bilgiler verildi (Şıvgın, 1988:494; Akbıyık, 1987:229). 21 Ocak 1920'de başlayan ve 22 gün süren savaşın ilk günlerde Türkler aleyhine gelişmeler oldu ise de Maraş Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nın faaliyetleri sonucu ve Ermeni komitelerinin Fransızları desteklemelerine rağmen Fransız birlikleri başarılı olamadılar (Eyicil, 2020:428).

Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının kurmuş oldukları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi, İrade-i Milliye adıyla çıkan gazetede yayınlanmıştı. Bu nizamname ile işgal hareketleri karşısında ne yapılacağı konusunda ilgililere bilgi verilmişti. İşte bu nedenle Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Nizamnamesi, İrade-i Milliye gazetesinden alınarak gereğince hareket edilmesine karar verildi (ATASE, 153/81:2-2).

Maraş'ta Kuvayı Milliye'nin kurulması fikri Dr. Mustafa tarafından teklif edilmişti. Fransızlar Maraş'a gelmeden iki gün önce Dr. Mustafa, Ulu Cami'de ikindi namazında düşmanın bugün yarın geleceğini, Adana'da olduğu gibi Maraş'ta da halka işkence yapacağını buna karşı durmak için halkın silahlanmasını ve teşkilatlanmasını önerdi (Karadağ, 1943:23). Bu öneri üzerine Maraş'ın kuzeyinde işe başlamak ve yavaş yavaş güneye doğru teşkilatı genişletmek amacıyla; şehrin ileri gelenlerinden Dr. Mustafa, Kadılardan Ziya, Eczacı Lütfi, Katıpzade Mehmet, Emir Mahmut zade Habib, Kocabaş Ömer Elbistan'a gitti. Burada teşkilatı kurmak için Sivas'tan Binbaşı Sudi Bey gelmiş ve geri Sivas'a dönmüştü. Bu sırada Atatürk, Kılıç Ali Bey ve Yörük Selim'i teşkilat kurmak amacıyla Elbistan'a gönderdi (Ünalp, 2018:211). Gerek bu öncüler ile gerekse Binbaşı Sudi Bey'in yerine gelen Binbaşı Sivashlı Ali ile konuşularak Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 29 Kasım 1919'da Elbistan'da kuruldu. Merkez İdare Heyeti'ne Maraşlı üyeler seçilerek çalışmalarına başladı. Binbaşı Ali ile merkez heyeti üyeleri, Elbistan ve Maraş'ın kuzeyindeki köyleri silahlandırdılar ve Maraş'a beşer onar kişilik kabileler ile silah ve cephaneye gönderdiler (Günay, 2019:54).

Maraş'ta teşkilatı kurmak için önce müteşebbis heyet oluşturuldu. Refet Efendi'nin başkanlığında kurulan bu heyetin üyeleri, Belediye Başkanı Bekir Sıtkı, Kocabaşzade Arif, Hacı Naci ve Hacı Ahmet, Şişmanzade Arif, Dedeade

Mehmet, Beşen Beyzade Hacı Nuri, Ali Sezai Efendi, Hancızade Hafız Ali, Mühendis Abdullatif, Hüsnü Refet, Şişman zade Arif, Çukadarzade Hacı Mustafa, Çukadarzade Hacı Hacı Mehmet, Dedezade Mehmet Hilmi, Karaküçükzade Hacı Mustafa, Leblebici Kavasade Hafız Ali, Kocabaşzade Hacı Ahmet Bey, Hacı Naci, Hüdayizade Tahsin, Kısakürek zade Mehmet Ali ve Ahmet Mümtaz Efendiler idi (Ali Sezai Bey, yayınlanmamış notları:9). Merkez İdare Heyeti adını alan teşkilatın başkanlığına Aslan Bey atandı (Aslan Bey'in yayınlanmamış notları:9).³ Aslan Bey başkanlığında kurulan Merkez İdare Heyeti'nde tapu memuru Faik ve evkaf memuru Evliya Efendi görev aldılar. Merkez İdare Heyeti'nin kurulmasından sonra Maraş on bölgeye ayrıldı. Her bölgede birer yönetim kurulu oluşturuldu. Merkeze bağlı köyler de ait oldukları bölgelerin emrine verildi. Yalnız Yenice kale ve Bertiz köyleri doğrudan doğruya Merkez İdare Heyeti'ne bağlı kaldı. Maraş'ta kurulan on idare heyetinin isimleri ve başkanları şunlardı (Günay, 2019:57):

1. Çavuşlu Mahallesi: Başkanı, Çukadar zade Hacı Mehmet Efendi
2. Bektutiye ,, ,, ,, ,, Ser Müsevvid Ahmet Efendi
3. Restebaiye ,, ,, ,, ,, Baba Halil Zade Ahmet Efendi
4. Acemili ,, ,, ,, ,, Evkaf memuru Evliya Efendi

³ Aslan Bey notlarında bu konuyu şöyle anlatmaktadır: Bayrak olayından sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatını kurmak için 29 Kasım 1919 akşamı Kayabaşı'nda Veli Efendi Oğlu Ziya'nın evinde yapıldığını belirtmektedir. Toplantıda muhasebe memuru Ferruh, teşkilat hakkında bazı programlar okudu. Sonra toplantıya katılanlar arasında itimat edilmeyen insanların olduğu gerekçesiyle Vezir oğlu Mehmet Hoca ikinci gün toplanmak üzere toplantıyı dağıttı. 30 Kasım 1919 akşamı ikinci toplantı Ziya Efendi'nin evinde yapıldı. Bu toplantıya: Şişman Hacı Ahmet, Veli Efendi oğlu Ziya Sabit, Başkanlık Rıza, Cerrah oğlu Zekeriya, Hacı Yahya oğlu Hacı, Sandal oğlu Hacı Osman, Hacı Mehmet oğlu Evliya, Hoca Sabsız oğlu Hacı, Karpuz oğlu Mehmet, Hatice Hoca oğlu Nuri, Kuruşçu oğlu Ali, Paşa Cicoş, Mustafa Çavuş, Güroğlu Rüstem, Hasan Tarakyalı, Kömeç oğlu Ali Çavuş, Uncu Halil oğlu Ahmet, Gök Ökkeş, Cin Ali, Kadir, Tombakların şeyhi Hacı Mehmet, Muharrem Bayazıt, Kayabaşından Şükrü Efendi oğlu Mahmut, Muhasebe memuru Ferruh, Evkaf Müdürü Evliya, Karakız Zeki, Karakız oğlu Muhittin, Baba Halil oğlu Mehmet, Medine oğlu Abdullah Çavuş, Köker Ahmet vs. katıldılar. Vezir oğlu Mehmet Efendi, toplantıya katılanların bağlılık yeminlerini aldı. Daha sonra bu cemiyete; Belediye Başkanı Hacı Bekir Sıtkı, Refet Hoca, Hüdayi Tahsin, Çukadar Hacı Mehmet, Evkaf memuru Evliya, Ziyazâde Hacı Mehmet, Hoca Dede oğlu Mehmet, Şişman oğlu Arif, Kocabaş Hacı Naci, Nafia Mühendisi Abdullatif, Aslan Bey katıldı. Üyeler arasında yapılan seçimde Aslan Bey başkanlığa, Refet Hoca ikinci başkanlığa, Hacı Nuri Bey veznedarlığa, tapu memuru Faik katipliğe seçildiler. Teşkilatlanmada Maraş 10 bölgeye ayrıldı ve her bölgenin kumandanları belirlendi. Aslan Bey'in notları, s. 9.

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

5. Kayabaşı	„	„	„	„	Tapu memuru Faik Efendi
6. Divanlı	„	„	„	„	Hasan Bey
7. Ekmekçi	„	„	„	„	Sapsız Hacı Efendi
8. Cıgıcı	„	„	„	„	Muhacir memur Nasrulah Efendi
9. Alemlî	„	„	„	„	Zülkadir oğlu Süleyman Bey
10. Hatuniye	„	„	„	„	Şeyh Ali Sezai Efendi

Merkez İdare Heyeti kurulduktan sonra para toplanmaya ve erzak biriktirilmeye, silah ve cephane temin edilmeye başlandı. Tüccarlardan Beşen Beyzade Hacı Nuri Bey, Merkez Heyeti'nin veznedarlığını yaptı. Toplanan zahire gizli depolarda biriktirildi. Herkes kendine düşen yiyecek ve para yardımını gönüllü olarak yaptı. Bu arada Çukadarzade Hacı Mehmet Efendi 500 altın vererek vatan ve milleti adına yaptığı fedakârlığı cömertçe ortaya koydu (Karadağ, 1943:24-25, Gönen, 2005:124).

Merkez Heyeti, teşkilatlar arasında başarılı bir şekilde yönetimi yürütmek için prensip kararı aldı ve bu karar şubelere gönderdi. Nitekim bu prensip kararları savunmanın iç düzenini sağladı. Çünkü disiplinli bir şekilde iç düzeni olmayan teşkilatın başarılı olması mümkün değildi. Alınan bu karar:

1. Hiç kimse düşmandan kesinlikle kaçmayacak ve evlerini bekleyecek. Evlerini terk ederek uzaklaşırsa bu durumdan mücahitler olumsuz yönde etkilenecek. Ayrıca boş bırakılan Müslüman evlerine düşman yerleşecek ve önemli noktaları ele geçirmiş olacak. Kesinlikle hiç kimse kendi bulunduğu yer ve evinden başka yere gitmeyecek.

2. Halkın belirlenen kurallara uymalarını sağlamak için görevliler tayin edilecek. Aralıklarla gezen devriye yakaladıkları insanları buldukları noktalara dönmeye ve burada kalmaya mecbur edecek. Alınan kararlara uymayanlar en sert şekilde cezalandırılacak.

3. Mahallelerde bulunan ve karakollara katılmayan silahsız başbozuklar tutuklanarak bölge dışına çıkarılacak. Herkes kesinlikle karakol emrine uyacak. Evlerine çete alan veya bunları misafir edenlerin evleri yakılacak ve ev sahibine gerekli ceza verilecek. Bu talimata uymanın mecburi ve gerekli olduğu, Müslümanlara kesin bir dille anlatılacak. Müslümanların düşman işgalinden kurtulmaları için, birlik ve beraberlik içinde bulunmalarının önemi idrak ettirilecek.

4. Yağma kesinlikle yasaktır. Alınan eşya veya iâşe merkeze gönderilecek. Eşyaları yağmalayıp saklayanlar ağır cezaya çarptırılacak.

5. Mahallelerde bulunan ve karakollarda görev yapamayacak durumda bulunan mazeretli şahıslar, ellerinde bulunan özel veya devlete ait silahları en yakın ihtiyar heyetine teslim edecek. Bu silahlar ihtiyar heyetinin belirlediği şahıslara verilecek (Ali Sezai Bey, 12).

Merkez Heyeti bu kararları alırken, Kılıç Ali Bey Pazarcık'a, Yörük Selim Bey Göksun'a giderek milis teşkilatını kurmaya çalıştılar. Onların bir ay yoğun çalışmaları sonunda Elbistan-Göksun ve Pazarcık'ta milis teşkilatı kuruldu. Bu arada bir de Bertiz'de Zafer ve Muharrem Beyler tarafından Bertiz Müfrezesi kuruldu. Bertiz müfrezesiyle birlikte Göksun, Pazarcık milis teşkilatlarının, Fransızların ilerlemesini engellemede çok büyük hizmetleri oldu. Maraş halkından yukarda isimleri geçenlerle beraber, müfreze kumandanlığı yapabilecek ihtiyat zabiti ve emekliye ayrılmış şahıslar çeşitli kollarda ve Bertiz Müfrezesinde görev aldı (ATASE, 153/81:2-2).

Maraş'ta mücadele başlamadan önce jandarmanın deposunda 850 adet muhtelif silah ile 1000 sandık Rus mermisi ve cephanesi bulunmaktaydı. Bu 1000 sandık mermi Rusya'dan temin edilmişti. Başlangıçta Tabur Kumandanı İsmail Hakkı Bey'in korkak hareket etmesinden dolayı bu silah ve mühimmatlardan yeteri kadar yararlanılamıyordu. Merkez Bölük Kumandanı Çerkez Mahmut Bey'in çabaları sonunda bu silahlar Merkez İdare Heyeti'nin emri ile gerekli yerlere dağıtıldı. Harp sırasında bu Rus mermilerinin 300 sandığı kullanıldı ve geri kalan 700 sandık mermi savaştan sonra orduya teslim edildi (Karadağ, 2005:26)⁴ Maraş savunması başlamadan önce yeteri kadar silah ve mühimmat temin edilmişti. Savunmayı yürütmek için Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye, Maraş'ta Müdafaa-i-Hukuk Cemiyeti'ni iyi örgütledi. Maraş Müdafaa-i-Hukuk Cemiyeti de halkı karakollar vasıtası ile yönetti, her bir merminin hedefleri belirlendi ve cephanenin çok verimli bir şekilde kullanılması sağlandı.

3. Fransız Birliklerinin Vurulması

Yapılan çalışmalar sonunda Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı tamamlandı. Kılıç Ali Bey tarafından kurulan Pazarcık teşkilatı, Antep-Maraş, Maraş-İslahiye güzergâhında ilerleyen Fransız nakliyatını vurmaya başladı. Pazarcık teşkilatına

⁴ İngilizlerin kullanmasını önlemek amacıyla bu silahların kapak ve mekanizmalarının bir yüzbaşı tarafından söküldüğünü de söyleyenler bulunmaktadır. Bu söylentiye göre İngilizler kapaksız ve mekanizmasız silahları almışlar ve daha sonra bunları Fransızlara teslim etmişlerdir. Fransızlar da teslim aldıkları bu silahları tahrip etmiştir. Türkler ise silah deposunu yağmaladıktan sonra ateşe vermiştir. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri ise silah ihtiyaçlarının bir kısmını Halep'ten satın alarak karşılamıştır.

mensup olan matematik öğretmeni Muallim Hayrullah Bey ve ihtiyat zabiti Maraşlı Hayri Bey kumandasında bir müfreze 5 Ocak 1920'de Türkoğlu istikametine gönderildi (Kerr, 1973:80). Bu esnada Bertiz kuvvetlerinden bir müfreze de ihtiyat zabiti Muharrem Bey ve Meclis-i Umumî Başkâtibi Zafer Bey kumandasında Ceyhan nehrini takiben yine Türkoğlu istikametine geldi. O gün İslâhiye'den hareket eden ve Maraş'taki kuvvetlerini yardım etmek amacıyla gelen bir Fransız müfrezesi cephaneye kolu, Türkoğlu köyünün kuzeyinde çok dar olan yol civarında bulunuyordu. Fransız müfrezesini gören Muallim Hayrullah ve Muharrem Bey kumandasındaki kuvvetler çapraz ateş açarak Fransız kuvvetlerini Tanıştepe ve Baba Burnu'nda etkisiz hale getirdi (Akbiyık, 1999:185). 7 Ocak 1920'de yapılan çarpışmada Fransız birliklerinden 40 asker öldürüldü ve 100 asker de yaralandı. Türklerden ise altı asker yaralandı. Bu çatışmada Pazarcık kolu kumandanı Muallim Hayrullah⁵ Bey ayağından yaralandı ve daha sonra bu yaranın tesiriyle savaştan sonra şehit oldu (Kerr, 1973:81, Eyicil, 2009:197). Yine bu günlerde Pazarcık teşkilatından Batumlu Ali Bey kumandasında bir müfreze Maraş-Antep yolu üzerinde bulunan Karabıyıklı mevkiinde düşman Fransız nakliye koluna hücum etti. Kol muhafızları tamamen öldürülerek bütün silah, mühimmat, eşya ve erzakı ganimet olarak alındı. Elbistan

⁵ Riyaziye Muallimi Hayrullah Efendi'nin Ablası Fatma Hanım'ın anlattıklarına göre: Muallim Hayrullah İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyesi olduğu için II. Abdülhamit tarafından Titonik vapuruyla Mısır'a sürüldü ve 1908 II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yurda döndü. Maraş'a geldikten sonra Riyaziye Muallimi Hayrullah Bey, Tekke Şeyhi Selim Dede'nin üvey kızı Ayşe Hanım'la evlendi. Bu evliliklerinden üç oğlu oldu. Milli teşkilata üye olarak Maraş'ta Fransızlarla yapılan savaşa katıldı. 7-8 Ocak 1920'de Türkoğlu civarında Bababurnu muharebesinde bacağından yaralandı. Tedavi edilmek amacıyla Antep'e götürüldü. Fransızların şerrinden korumak için ismi gizlendi ve kıyafeti değiştirildi. Balıklan mahallesinde bulunan Mecit Bey'in hastanesinde tedavi altına alındı. Yerini tespit eden Ermeniler burada Hayrullah Bey'i rahat bırakmadılar. Bunun üzerine Hayrullah Efendi Kürttepe'de bulunan eniştesi Ser Komiser Fevzi Bey'in evine getirildi.

Maraş Harbi sona erdikten sonra Hayrullah Bey Antep'ten sedye üzerinde Maraş'a getirildi. Binlerce Maraşlı onu Erkenez Köprüsünde sevgi ve coşku ile karşıladılar. "Kazanız ve zaferiniz kutlu olsun" diyerek tebrik ettiler. Aradan bir süre geçince yarası azdı ve tedavi için Alman Hastanesi'ne götürüldü. Hastanede kaldığı sırada yarası iyileşti ve Koltuk değneğiyle vefat eden Yörük Selim'in cenaze törenine katıldı. Yarası iyi olmuştu. Sonra birden hastanede rahatsızlandığı haber alındı. Hayrullah Efendi, kendisinin hastanede bulunan Ermeni Doktor Artin tarafından intikam amacıyla zehirlendiğini annesine söyledi. Halk bu olay üzerine galeyana geldi hastaneyi yakıp doktorları öldürmek istedi. Fakat doktorlar hastaneden kaçmışlardı. Muallim Hayrullah Bey için Çukadar Hacı Ahmet Efendi bir elbise yaptırmıştı. Bunu giymeden şehit oldu. Annesi bu elbiseyi oğlunun cenazesinin yanına koyarak "Oğlum, yavrum Hayrullah'ım kalk da bu urbanı giy, kalk" diye feryat etti. Hayrullah Efendi'nin cenazesine bütün Maraşlılar katıldı. Muallim Hayrullah Efendi'nin Ablası Fatma Hanım'ın yayınlanmamış notları arşivimizde bulunmaktadır.

Müdafaa-i-Hukuk Cemiyeti'nin emirleri doğrultusunda hareket eden Pazarcık ve Bertiz müfrezelerinin başarılı saldırıları karşısında birlikleri zarar gören Fransız askerlerinin morali bozuldu.

4. Şehirde Çatışmalar

Antep'te bulunan İngiliz işgal kuvvetleri Max Andriyo komutasında, 22 Şubat 1919'da Maraş'a gelirken burada yaşayan Hıristiyan gençleri tarafından coşkulu bir sevinçle karşılandı. Onların bu taşkınlıkları karşısında Müslümanlar sükünatlerini korudular. Maraş'a gelen Max Andriyo, özel bir davet mektubu yazarak Tekerekzade Hacı Mehmet, hocalardan Dayızade Hacı Mehmet ve Hüsnü Refet, Keskin Hacı Mehmet, Osman, Hafız Ali ve Ali Sezai Efendilerin saat beşte Amerikan Koleji'ne gelmelerini istedi. Davet edilen Türklerle beraber Ermeni ve Katolik temsilcileri, papazlar da Amerikan Koleji'ne geldiler. Davetli topluluk huzurunda daha önce Miralay Max Andriyo tarafından hazırlanmış olan bildirinini tercümesi okundu. Bildiri karşısında tereddütleri bulunan Ali Sezai Bey sorular sordu ve bunlara cevaplar verildi. Sorulara verdiği cevapta Andriyo, Ermenilerin yaptıkları yanlışlıkları kabul etti. Ayrıca Ermenilerin hayali davranışlar içinde olduğunu bildirdi (Ali Sezai Bey, 1).

Ermenilerin Türkler hakkındaki ısrarlı şikâyetleri karşısında İngilizler fazla dayanamadı. Bunun üzerine Maraş mutasarrıfı iken daha sonra Sivas Valisi olan İskilipli İsmail Kemal Bey'i celp ederek yargıladılar ve sonra da Halep'e gönderdiler. Çavuş Eminzade Ali Efendi de yargılanarak Halep'e gönderildi ve hapis cezasına çarptırıldı. Ayrıca birkaç davacı ve şahitler gerekçe göstererek Müslümanların mallarına el konuldu. Ancak Ali Sezai Efendi'nin İngiliz kumandanını uyarması nedeniyle İngiliz işgali döneminde Müslümanlar fazla zarar görmedi (Ali Sezai Bey, 10).

Ermenilerin şikâyetleri üzerine Mısır İngiliz Orduları Kumandanı Allenby, Adana'da bulunan Fransız kuvvetleriyle Maraş'taki İngiliz kuvvetlerinin değişmesi emrini verdi (Ali Sezai Bey, 2).

Bu sırada Ali Sezai Efendi Ulu Cami'de toplanan esnafın ileri gelenlerine işgalcilerin Adana'da yapmış olduğu cinayetleri anlattı. Doktor Mustafa, şehrin ileri gelenleri tarafından imzalanmış olan yazıyı halka okuyarak Maraşlıları bilinçlendirdi. Yüzbaşı Joli ve Fontanine kumandasında Fransız işgal kuvvetleri 29 Ekim 1919 Çarşamba günü Maraş'a geldi. İngiliz kumandanıyla görüşükten sonra güvenliği sağlayacaklarına ve hükümet işlerini serbest bırakacaklarına dair bir bildiri yayınladılar.

İşgalin ikinci günü olan 30 Ekim 1919 Perşembe günü Fransız askerleri arasında bulunan birkaç Ermeni kökenli asker, Müslüman hanımlarını taciz

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

etmek için çarşaf ve peçelerini açarak dil uzatmaya başladılar (OBEFİ, 2004:209).

Kalaloğlu Sarıkız Halil'in eşi Fatma'nın kızları Ayşe, Hatice ve Küçük Fatma 31 Ekim Cuma günü Uzunoluk Hamamı'na gittiler (Mustafa Zulkadiroğlunun yayınlanmamış notları).⁶ İkinci vaktinden sonra akşam üzeri, havanın biraz

⁶ Bektutiye mahallesinden Kalaloğlu Sarıkız Halil'in eşi Fatma'dan olma Ayşe, Hatice ve küçük kızları Fatma (Küçük Fatma) olmak üzere üç kızları vardı. Ayşe, savaştan önce Tekke Mahallesi'nden Osman Akpolat ile evlenmiş, kocası adam öldürmekten dolayı tutuklanınca babasının evine gelmişti. Hatice ise Güro adında biri ile kaçmış ve onunla evlenemeyince o da babasının evine gelmişti. Kalaloğlu Sarıkız Halil'in evinde ikisi dul biri 15 yaşında üç kızı bulunuyordu. İşte anne Fatma, kızları Ayşe, Hatice ve Küçük Fatma mahallelerinde bulunan Uzunoluk Hamamı'na 31 Ekim Cuma günü gitmişlerdi. Anne Fatma, nahırdan gelecek olan ineklerini karşılamak ve akşam yemeğini hazırlamak için hamamdan biraz erken çıkmıştı. Vakit ikindi sonrasıydı üç kız kardeş, annelerinden sonra hamamdan çıkarak evlerine doğru gidiyorlardı. Kızları biraz geciktiği için anne Fatma, onları karşılamaya geldi. Bu arada Uzunoluk Caddesi'nden zil zurna sarhoş üç Fransız askeri bu kızların üzerine doğru yürüdü. Kızlar hakarete maruz kalırken anneleri Fatma onlara ulaştı. Gözü dönmüş sarhoş düşman Fransız askerleri bu üç kızın etrafını sardı. Fransız üniforması giyen askerler Türkçe konuşuyorlardı ve ağza alınmayacak küfürler ediyorlardı. Ayrıca kızları kucaklayarak hırpalıyorlardı. Fransız askerleriyle boğuşan kızlar şok olmuşlardı. Bağırıklarını zannediyorlardı fakat sesleri çıkmıyordu. Zira kızların dili tutulmuştu. Anne Fatma, durumu görünce "Eyvah! Buda mı gelecekti başımıza! İmdat! İmdat!" diyerek bağırdı. Kızlarla askerler arasında karşılıklı mücadele devam etti. Mücadele sırasında Türkçe konuşan ve Fransız üniforması giyen askerler " Artık sizler bizimsiniz. Çıkarın şu çarşafı. Atın şu peçeleri. Bundan böyle Maraş Fransa'ya aittir. Biz Fransızların hükmü geçer burada." diyerek bağılıyorlardı. Bu üç müteceviz Fransız askerin konuşmalarından dolayı Ermeni oldukları anlaşıldı.

Karşılıklı boğuşma sırasında anne Fatma Hanım, Uzunoluk Hamamı'nın önündeki derenin kenarına, kızları da diğer taraflara yıkıldı. Henüz 15 yaşında bulunan Küçük Fatma'nın peçesi param parça edildi, Ayşe ve Hatice'nin çarşafı yırtıldı. Bu arada hamamın yanından geçen ve kahvede bulunan Türkler, kızların imdadına yetişerek bunları kurtardı.

Kadınlar olay yerinden uzaklaştırıldıktan sonra Sütçü İmam, kadınlara tecavüz eden askerin birini tabancasıyla ateş ederek yaraladı. Fransız askerleri de Çakmakçı Sait'i yaraladı.

Olaydan anne Fatma Hanım çok etkilendi, hastalandı, hatta bir ara hayatından ümit kesildi. Yapılan müdahalelerle anne Fatma Hanım hayata döndürüldü. Fakat peçesi yırtılan ve henüz evlenmemiş olan 15 yaşındaki Küçük Fatma çok hırpalanmanın etkisiyle korktu ve hastalandı. Küçük Fatma, hayattan murat alamadı, olayın kırkinci günü korkudan vefat etti. Bu bahtsız Küçük Fatma'nın gelin duvağını annesi cenazesinin üzerine örttü. Böylece 15 yaşında bulunan Küçük Fatma evlenmeden gelin oldu. Bütün mahalle toplanarak göz yaşları içinde gelin elbisesi olarak kefen giydirilen Küçük Fatma'yı esas evi olan Şeyh Adil Mezarlığı'na gönderdiler. Bu bilgiler Mustafa

karaması sırasında, Uzunoluk Hamamı'ndan çıkan üç kadın ve bohçalarını taşıyan bir erkek çocuğunu gören Fransız-Ermeni devriyesinden bir asker; “*Burası artık Türk memleketi değildir. Fransız müstemlekesinde peçe ile gezilmez!*” diyerek kadınların peçesini zorla yırtarak açtı. Bunun üzerine kadınlar bağırarak, feryat ederek yakındaki Kel Hacı'nın Kahvehanesinde bulunan Türklerden yardım istediler. Kadınların yardım feryadına Tüfekçi Bayazıt Usta'nın oğlu Sait, Darulmuallimin öğrencilerinden Taha ve Siğap Kapalıoğlu Osman ve Kel Hacı'nın Kahvesi'nde bulunan Türkler koştu. Olay yerine ilk müdahale eden Çakmakçı Sait, “*Gâvur oğulları! Dokunmayın bacılarına!*” diyerek Fransız Ermeni lejyonierlerinin üzerine yürüdü. Üzerinde silah olmayan Çakmakçı Sait, Ermeni askerlerle uğraşırken devriye gezen Fransız üniforması giyen Ermeni askerlerinden biri silahını ateşledi ve açılan ateş sonucu ağır yaralandı. Çakmakçı Sait, Gaffarkabul Oğlu Osman ile arkadaşları aldıkları kurşun yaralarının etkisiyle yere yığıldılar.

Bunlar Ermeni askerlerle boğuşurken Uzunoluk Deresi'nin karşı tarafında mütevazı sütçü dükkânı işleten ve süt satarak geçimini yapan, sadece adı İmam olan ve bundan dolayı Sütçü İmam olarak tanınan aynı zamanda Kuvayı Milliye üyesi olan, Sütçü İmam, süt sattığı dükkânından olayı gördü (Aslan Bey'in notları).⁷ Karadağ marka tabancasını aldı ve koşarak geldi. “*bire densizler yaptıklarınız yeter*” diyerek Fransız üniforması giymiş Ermeni askerinin kafasına silahını ateşledi. Böylece bir Ermeni askerini öldürdü, bir diğerini de yaraladı (OBEFİ, 2004:224). Bu arada Uzunoluk'ta devriye gezen İngiliz süvarileri, olayların daha fazla genişlemesini önlemek amacıyla Fransız askerlerini hemen oradan uzaklaştırdı (Ali Sezai Bey, 2-3).

Zülkadiroğlu'nun el yazma notlarından alınmıştır. Notların fotokopisi arşivimizde bulunmaktadır.

⁷ Sütçü İmam 1878 yılında doğdu. Üç kız bir erkek olmak üzere dört çocuğu oldu. 31 Ekim 1919'da, düşmana ilk kurşunu atan Sütçü İmam, düşmanın Maras'tan kovulmasından sonra, harpteki fedakârlıklarına mükâfat olarak Belediye'ye odacı olarak alındı, bu vazifesi yanında kaledeki topun idaresi kendisine verildi. Abdülmecit halife olunca 101 pare top atmak için kaleye çıktı. Topların daha yarısını atmadan, top atımı sırasında barutun etkisiyle ısınan namludan topun erken ateş alması neticesi yandı. Ağır şekilde yaralanan Sütçü İmam, Alman Eytımhanesi'nde tedavi altına alındıysa da iki gün sonra 25 Kasım 1338 (1922) tarihinde vefat etti. Cenazesi Çınarlı Cami mezarlığına defnedildi. Sütçü İmam adına, ilk kurşunun atıldığı Uzunoluk Meydanı'nda 1936 yılında Belediye Başkanı olan Hasan Sukuti Tükel tarafından bir anıt ve çeşme yaptırıldı. 1977 yılında da Kıbrıs Meydanı'nda yine Sütçü İmam adına Kurtuluş Anıtı yaptırıldı. 1992'de onun adının verildiği Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi kuruldu. Bu bilgiler Aslan Bey'in (Toğuzata) notlarından alınmıştır. Notların fotokopisi arşivimizde bulunmaktadır.

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

Tarihte Sütçü İmam veya Uzunoluk olayı olarak bilinen bu hareket üzerine Müslümanlarla Ermeniler arasında silahlı çatışma çıktı. Gittikçe büyüyen bu çatışmada iki Ermeni daha öldürüldü ve her iki taraftan toplam 14 kişi yaralandı. Bu olaydan sonra Ermeni zulmü ve vahşeti arttı. Fransızlardan yüz bulan Ermeniler, karşılaştıkları Müslüman'ı bu da "çeteden veya Kuvayı Milliye'dendir" diyerek kurşuna dizdiler. Erkekleri öldürürken kadınlara da tecavüz ettiler. Müslümanlar, korkudan evlerinden dışarı çıkamaz oldular (TİTEA, 22:16, Ünalp, 2018:215, Günay, 2019:54).

Sütçü İmam hemen olay yerinden ayrılarak izini kaybettirdi. Çünkü yakalansaydı idam edilecekti. Böylece Sütçü İmam, Türk'ün namusuna ve iffetine el uzatılamayacağını ispatlayan bir yiğitlik ve kahramanlık örneği sergiledi (Mustafa Zulkadiroğlu).⁸

Bu olayda ağır yaralanan Çakmakçı Sait, yaranın etkisiyle şehit düştü ve yaralanan Ermeni ise öldü. Ölen Ermeni için 1 Kasım 1919 Cumartesi günü büyük bir cenaze töreni düzenlendi. Sütçü İmam ise Nalbant Bekir'den aldığı bir atla Bertiz'in Ağabeyli Köyü'nde bulunan Beyazıt oğlu Muharrem Bey'in yanına gitti. Ermenilerin ve Fransızların bütün aramalarına rağmen Sütçü İmam bulunamadı. Ancak olayın intikamını almak isteyen Ermeniler aynı gün sağa sola ateş ederek sokaklarda tedhiş havası oluşturdular ve Zülfikar Çavuş oğlu Hüseyin'i şehit ettiler. Bu arada Türkleri öldürüp kadınlarını alacaklarını, camilerine çan takacaklarını söylemeye başladılar. Fransızlar da misilleme hareketlerine giriştiler. Nitekim Ermeni askerleri, Sütçü İmam'ın dayısının oğlu Tiyekli oğlu Kadir'in ellerini ve ayaklarını arkasından bağlayarak burun ve kulaklarını kestikten sonra boğazlayarak şehit ettiler.

Sütçü İmam olayı üzerine Belediye Başkanı Bekir Sıtkı Bey'in yanında toplanarak on bir kişinin imzaladığı bir telgraf Antep'te bulunan Fransız işgal kumandanına çekildi. Telgrafla Fransız ve Ermeni askerlerinin Maraş'ta

⁸ Bu konuda şu görüşte olanlar da vardır: İşgal kuvvetleri Sütçü İmam'ı çok aradıysa da bulamadılar. Olaydan sonra Alıçsekisi'ne kaçtı. Bağ evlerinde yattı, eğer yakalansaydı idamla cezalandırılacaktı. Olay 31 Ekim 1919'da meydana geldi, 21 Ocak 1920'de savaş başladı ve 21 gün sürdü. Toplam 2 ay 21 gün sonra Sütçü İmam Maraş'a geldi. İki ay yirmi bir gün Alıçsekisi'nde saklandı. Alıçsekisi şehre 15 dakikalık mesafede bulunuyordu. Maraş'ta kıyasıya sokak savaşı varken, düşman kendi başının derdine düşmüşken neden savaşa katılmamıştır? Düşman 11 Şubat gecesi kaçtıktan sonra Sütçü İmam ortaya çıkmıştır. Savaştan sonra Belediye Başkanlığı, Sütçü İmam'a bir kadro vererek temizlik işçisi olarak işe aldı. Bu kadro altında kalede bulunan topu atmakla görevlendirildi. Bir gün top atarken fitili ateşledi ve top çalışmadı. Eğilip namlusuna bakarken top ateş aldı ve Sütçü İmam barutun etkisiyle torba gibi şimdiki PTT binasının yanına düştü. Ağır yaralı olarak Kümbet Eytemhanesi'ne götürüldü ve tedavi edilirken vefat etti. Bu bilgiler Mustafa Zulkadiroğlu'nun 16. 06 1994 tarihli notlarından alınmıştır.

işledikleri cinayetler anlatıldı. Bunun üzerine yerinde inceleme yapmak amacıyla Osmaniye Guvarnörü Andre, Maraş'a gönderildi. Yapılan inceleme sonunda 120 Ermeni askeri geldikleri yere sevk edildi (Akbiyık, 1999:130-131, Abadie, 1339:87).

Maraş'ta olayların birbiri ardınca devam etmesi üzerine Ermeniler, 17 Kasım'da çektikleri telgrafla, Osmaniye Valisi Yüzbaşı Andre'nin buraya tayin edilmesini istedi (ATASE, 1/105:4). 25 Kasım 1919'da Fransız Adana bölge valisi Albay Bremond'un imzasıyla gönderilen telgrafla Andre'nin Maraş valiliğine atandığı bildirildi. Telgraf özellikle Maraş Mutasarrıfı Nevşehirli Ata Bey, Bayazıtzade Abdulkadir Paşa, Bayazıtzade Şükrü Bey, Kadızade Hacı Hasan Efendi ve Hırlakyan Agop Ağa'ya gönderildi (Karadağ, 1943:13, Akbiyık, 1999:133). 26 Kasım Çarşamba günü Andre yanında bulunan Osmaniye Mutasarrıfı Hüsnü, Jandarma Kumandanı Sıtkı, Dörtüol Müftüsü Mustafa Remzi Efendi ve Osmaniye eşraf ve ileri gelenlerinin bir kısmı ile Maraş'a geldi. Yüzbaşı Andre'nin yanında 125'i Müslüman ve 25'i Ermeni'den oluşan 150 kişilik jandarma kuvveti vardı (Akbiyık, 1999:133) Andre'yi karşılama merasiminde Maraş'ın ileri gelenlerinden birçoğu bulundu. Bu merasimde Andre'nin gelişini Ermeniler bayraklarla ve aşırı tezahüratlarla karşıladılar. "*Yaşasın Fransızlar Ermeniler, kahrolsun Türkler!*" diyen Ermeni gençleri aşırı derecede şımarıldılar. Andre, onların bu tutumunun yanlış olduğunu tercümanı Vahan vasıtasıyla uyardı ise de Ermeniler aldırış etmediler (Ali Sezai Bey:3, Akbiyık, 1999:134).

5. Bayrak Olayı

Maraş'taki gelişmeler karşısında çaresiz kalan Osmaniye valisi Andre, Kuvayı Milliye Cemiyeti mensuplarını uyarmak amacıyla 27 Kasım 1919 Perşembe günü şehrin ileri gelenlerini Abdulkadir Paşa'nın konağında toplantıya çağırdı (ATASE, 153/81:2-3). Davet mektubunu Bayazıtzade Kenan Bey aracılığıyla imza karşılığı davetlilere tebliğ ettirdi. Fakat şehrin ileri gelenleri toplantıya katılmanın tehlikeli olacağı gerekçesiyle bu davete gitmek istemedi. Ayrıca esnafa konu hakkında bilgi verildi ve davete katılmama konusunda uyarıda bulunuldu. Davete gidenler, Evliyazade Halil Efendi ve Belediye Başkanı Sıtkı Bey'in sözlü uyarılarıyla Boğazkesen caddesinden geri çevrildi. Bu arada Türklerin 29 Kasım Cumartesi günü Belediye Başkanlığında toplanılacağı bildirildi (Ali Sezai Bey, 11)

Yüzbaşı Andre, maiyetinde bulunan Jandarma Kumandanı Sıtkı, Yüzbaşı Mithat, tercüman Vahan, Agop Hırlakyan ve oğulları Hovsep, Setrek ve 25 süvariyle birlikte Kadir Paşa'nın konağına gitti. Toplantıya belli şahısların dışında kimse katılmadı. Davetlilerin toplantıya katılmamasına Andre çok kızdı.

Fakat durum kendisine uygun bir lisan ile anlatıldı (Akbıyık, 1999:136, Ali Sezai Bey,4).

Guvernör Andre 27 Kasım'da Ermenilerin ileri gelenlerinden ve zenginlerinden eski Meclis-i Mebusan üyelerinden Katolik Hırlakyan Agob'un evine misafir edildi. Daha önceden düzenlenen baloda Guvernör Andre, Hırlakyan'ın iki çekici torunu Hovsep'in kızları Helena ve Setrek'in kızı Victor ile tanıştı. Akşam yemeğinden sonra Hovsep'in kızı Helana'ya dans yapma teklifinde bulundu. Bu teklif karşısında Ermeni kızı Türk bayrağının dalgalandığı yerde dans etmemeye yemin ettiğini söyledi. Bunun üzerine Fransız kumandanı da yarından itibaren resmi dairelere ve kaleye Türk bayrağı çekilmemesi konusunda emir verdi. Bunun üzerine Helena da dans teklifini kabul etti (ATASE, 153/81:2-3, Akbıyık, 1999: 136-137; Kerry, 1973:70-71).

Andre'nin Türk bayrağının çekilmemesi emri gereği ertesi gün, yani 28 Kasım 1919 Cuma günü resmi dairelere ve kale burcuna bayrak çekilmedi. Kaleye Türk bayrağı yerine Fransız bayrağı çekildi. Durumu gören Ali Sezai Bey, Mutasarrıf Ata Bey'in oturduğu eve gitti. Yanında Belediye Başkanı Bekir Sıtkı Bey de vardı. Neden Kaleye Türk bayrağının çekilmediği ve Fransız bayrağının çekildiği sorusu karşısında Mutasarrıf Ata Bey, Andre'nin "*Kuvvetimizin iskân ve ikame edildiği yerde başka devletin bandırası bulunamaz.*" dediğini söyledi (Ali Sezai Bey, 4, Akbıyık, 1999:137). Ayrıca Andre'nin sadece hükümet binasında bayrak bulundurulabileceği talimatını bildirdi (Ali Sezai Bey, 11).

Kısaküreklerden Halil'in oğlu Mehmet Ali Bey, kaleye bakan evinin penceresinden kale burcunda Fransız bayrağının dalgalandığını ve Türk bayrağının indirilmiş olduğunu görünce çok üzüldü. Bunun üzerine şu bildiriye hazırladı:

"Âlem-i İslam'a Hitap

Ey millet-i necibe-i Osmaniye, vaktine hazır ol. Bin üç yüz seneden beri Hazreti Allah ve Peygamberi zîşânını hizmetiyle razı ettiğin bir din ölüyor. Yani ecdâdının kanı pahasına feth ettiği bir kalenin burcu barosundaki al sancağın bugün Fransızlar tarafından indirilip yerine kendi bandıraları konuldu. Şimdi acaba bunu yerine koyacak sende birkaç yüz İslam gayreti hiç mi yok. İğtişâş arzu etmeyelim. Yalnız pür-vakâr ve azâmet olarak ol al sancağımızı geri yerine koyalım. Tekrar kemâli mehâbetle yerlerimize avdet edelim. Korkma seni buradaki birkaç Fransız kuvveti kıramaz. Sen mütevekkilen Allah'a kendi mevcudiyetini gösterecek olursan, değil birkaç Fransız kuvveti hatta bütün Fransız milleti kıramaz. Buna emin ol. 28 Teşrinisani 335" (Karadağ, 1943:15-16).

Cuma namazına bir buçuk saat kala yazmış olduğu bildiriye Mehmet Ali Bey, zarf içinde gizlice Çarşıbaşı, Sarayaltı, Arasa ve Ulu Camilerinin son cemaat mahalline ve uygun yerlerine oğlu Şehabettin vasıtasıyla bıraktırdı. 28 Kasım 1919 Cuma günü dağıtılan bu bildiride, Türk bayrağının indirilip yerine Fransız bayrağının çekilmesini protesto eden uyarı ve cesaret verici sözler söylendi. Ayrıca Maraş halkı, Fransızların yaptıkları yanlışlıklara ve zulme karşı koymaya davet edildi.

Maraş mücadelesine yön verenler Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinin ve halkın Cuma namazını Ulu Cami'de kılmasını istediler. Maraş'ın doğusunda Zülkadiroğlu Süleyman Bey, batısında Evliya Efendi, merkezinde Aslan Bey ve arkadaşları gizliden gizliye halka haber gönderdiler. Hatta Şekerli Mahallesi'nden Şekerci Mehmet (Tellal Mehmet) Efendi, bu haber yayma işini ustalıkla yaptı (Mustafa Zulkadiroğlu). O gün büyük bir halk kitlesi Cuma namazını kılmak amacıyla Ulu Cami'ye geldi. Namaza gelenlerin tamamı bildiriden de çok etkilenmişti. Bu arada Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri de camiye gelmişti. Bu cemiyetin üyeleri ile Maraş Kalesi'nin burcunda şanlı Türk Bayrağı'nın yerine Fransız bayrağının çekildiğini gören Müslüman halk ile bütünleşti. Bu arada Andre'nin, cami hatibine bir mektup gönderdiği ve Ermenilerin bomba atacağı şayiası yayıldı. Halk, Ermeni bomba atıyor diye bağırды. Bunun üzerine Evliya Efendi, mektubu getiren Ermeni'yi cami avlusunda yakalayarak Çarşı Karakolu'na götürdü. Sorgulama neticesinde Ermeni, cami hatibine mektup getirdiğini ve konuyla ilgili başka bir bilgisi olmadığını söyledi (Aslan Bey, 7).

Camiye gelen cemaat arasında yabancı bayrağın çekildiği yerde Cuma namazının kılınıp kılınmayacağı tartışıldı. Tartışma sırasında camide toplanan ve Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerince bilinçlendirilen halk, aşırı bir heyecanla Türk bayrağını Kale'ye çekmeye karar verdi. Ulu Cami minberinde bulunan ve üzerinde fetih ve zafer yazılmış olan sancağı alıp camiden dışarı çıkardı. Bu arada hutbeye çıkan hoca besmele çekmeye başladı (Mustafa Zulkadiroğlu).⁹ Hutbe okumaya başlamadan minbere yakın yerde bulunan Gazez Durdu, Haşş Mehmet ve arkadaşları ayağa kalkarak hocayı protesto ettiler. Yüksek sesle "*Kale gönderinde kendi bayrağı dalgalanmayan Müslüman bir milletin hür sayılmadığı için şeran bu cuma namazını eda edemez*" dediler. Yüksek sesle söylenen bu söz üzerine cemaat galeyana geldi ve ayağa kalktı.

⁹ Bu tarihte görev yapan hocanın kim olduğu belli değildir ve konu ile ilgili farklı görüşler vardır. Bu hocanın Rıdvan Hoca olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. Rıdvan Hoca'nın böyle bir sözü söylemediği de ifade edilmektedir. Rıdvan Hoca halk tarafından çok iyi bilinmektedir ve son zamanlarda sağlık durumu iyi değildir. Yıllarca hasta olarak halk arasında gezmiştir ve zaman zaman istenmedik davranışlarda bulunmuştur. Hutbeye çıkan imam hatibin kim olduğu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Mustafa Zulkadiroğlu'nun yayınlanmamış ve 15.06 1994 tarihinde elimize geçen notları.

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

Bayrağı Kale'ye çekeceğiz diyerek dışarı çıktılar. Dışarı çıkma sırasında cemaat izdihamdan ezilme tehlikesi geçirdi. Haşş Mehmet ve arkadaşları, Bayazıtzâde Şükrü Bey'i bu işin müsebbibi sizlersiniz diyerek bir miktar tartakladılar. Patırtı ve gürültü devam ederken hocanın da "*Hür olunmayan yerde Cuma namazı kılınmaz*" dediği rivayet edilmektedir. Cami kapısında bulunan Şerbetçioğlu Mehmet ve arkadaşları da "*Ne duruyorsunuz, sancağı çıkarın!*" diyerek halkı Kale'ye bayrağı çekmeye davet ettiler (Aslan Bey,7).

Bu arada çok büyük bir kalabalık şeklinde toplanan halk, yüksek sesle "Allah'u ekber! Allah'u ekber!" diyerek hızlı bir şekilde Kale'ye hücum etti. Kale'nin kapıları Fransız Guvarnörü Andre'nin talimatıyla kapatılmış olduğu halde Ulu Cami'den gelen kalabalık, duvarlardan tırmanarak içeri girdi. Kale burcuna çekilmiş bulunan Fransız bayrağını indirdi. Hükümet binasından veya kaledeki karakoldan getirilen şerefli ay yıldızlı Türk Bayrağı'nı, yerde ve gökte yankı yapan yüksek sesle getirilen tekbirler eşliğinde Kale burcundaki direğe astı (Ali Sezai Bey, 5).

Hepsi birden havaya ateş açarak "*Yaşasın Osmanlı!*" dedi ve heyecanla hükümet binasına gitti. Kapıda bulunan ve Ermeni olan bekçi Vahan'ı istemiyoruz diyerek üzerine yürüdü. Hükümet binasında bulunan muhafızların silahlarını zorla ellerinden aldı ve hepsini de iyice dövdü. Olayın daha fazla büyümesi mutasarrıf ve memurların müdahalesiyle önlendi. Bu arada Fransızlar, halkı sakinleştirdiler ve dışardan istedikleri kuvvetin şehre ulaşması için zaman kazanmaya çalıştılar. Fakat bu hareket sonucunda halkın, işgalcilere ve Ermenilere karşı kararlı bir davranış içinde olduğu anlaşıldı (TİTEA, 22:19).

Telgrafhane Fransızların sansürü altında bulunuyordu. Gelişen olayları ilgililere bildirmek amacıyla Maraş'ın kuzeyinde ve şehre üç saat mesafede bulunan Maksudlu Köyü'ne Muhabere Memuru Celâl Efendi gönderildi. Buradaki telgraf makinesi ile Elbistan ve Sivas'la haberleşme sağlandı.

Mutasarrıf Ata Bey, 29 Kasım 1919 Cumartesi günü şehrin ileri gelenlerini Belediye Başkanlığında toplanmalarını istedi. Toplantıya, Belediye Başkanı Sıtkı Bey, Yüzbaşı Andre, Osmaniye Jandarma Kumandanı Sıtkı Bey, Dört Yol Müftüsü Mustafa Remzi, Osmaniye Hacı Hüseyin ve Çaloğlu Hacı Ahmet, Topal Hacı Ahmet, zabıta memurluğundan emekli Kürt Ali Ağa, Maraş Jandarma Kumandanı İsmail Hakkı, Komiser Cemil, Mühendis Abdüllatif, Abdülkadir Paşa, mahkeme kadısı Elbistanlı Mehmet Fevzi, Müftü Hacı Mehmet Tefik, Eytam Müdürü Hüsnü Refet, Müderrisler, Dedezadeler, Kocabaşzadeler, Bayazıtzadeler, Çukadarzadeler ve daha birçok Maraşlı katıldı. Ata Bey ile Andre toplantı salonundan çıkarken, Andre yanındakilere, kaleye çekilen Fransız bayrağına karşı kıyamda bulduklarını, kendisinin ise sükûnetle hareket ettiğini, eğer buna karşı mitralyöz ateşi emri verseydi yüzlerce Maraşlının ölmüş olacağını

söyledi. Sol kolunu göstererek bunun kuvvet, sağ kolunu göstererek bunun ise lütuf olduğunu gösterdi. Ayrıca hangi koluna sarılmak istediklerini ifade etti. Bu sırada Ali Sezai Bey tercüman Vahan'a yönelerek söylediklerini aynen Andre'ye iletmesini istedi.

Ali Sezai Bey konuşmasında; kendilerinden önce işgale gelen İngilizlerin emniyeti sağladıklarını, Fransızların ise yerli Ermenileri şımartarak çeşitli cinayetlerin işlenmesine sebep olduklarını, bu olaylara sebebin kendisi olduğunu, Müslümanların Cuma namazı kılmak için camide toplandığını, bayrağı göremeyince bunu tekrar yerine koyduklarını, bu amacı gerçekleştirdikten sonra Hıristiyanlara dokunulmadan sessizce camiye dönüldüğünü söyledi. Bu söz karşısında Andre, kendisinin amacını halka anlatamayan ve bayrak olayına sebep olan Ata Bey'i gösterdi. Sözlerine devamla Fransız Hükümeti ile Osmanlı Hükümeti arasında anlaşma sağlanıncaya kadar burada kuvvetin kalacağını, halka eşit olarak muamele edeceğini, yollar yaptırarak halka hizmet edeceğini, memurların maaşlarını artıracığını, Osmaniye'den getirdiği Hacı Hüseyin ve Topal Hacı Ahmet Efendileri ve Müftü Mustafa Bey'i şahit göstererek Osmaniye'de barış ve adaleti sağladığı gibi burada da barış ve adaleti sağlayacağını ifade etti (Ali Sezai Bey, 6-7).

Karşılıklı yapılan konuşmada Ali Sezai Bey çok açık bir şekilde, Maraş halkının Adana ve Osmaniye ile bir tutulmamasını belirtti. Sözlerine devam ederek, buradaki halkın dindar, cesur ve şereflerine düşkün olduğunu, namusu ve vatani karşısında hepsinin hayatını ortaya koyabileceğini, odun getirmeye giden iki genç Türk'ün Ermeniler tarafından parçalandığını, Duraklı Mahallesi'nde Abdulkadir'in çıplak olarak göz, kulak, dil, dudak gibi organlarının kesilerek boğazlandığını bildirdi. Konuşma esnasında Fransız askerleri sokağın iki tarafını tutmuştu. Her an Türkleri tutuklayabilirdi. Fakat Andre'nin emriyle askerler karargâha döndü (Ali Sezai Bey,2). Ali Sezai Efendi'nin bu şekilde açık uyarıcı konuşmasından Andre çok etkilenmiş olacak ki müdahale etmekten vazgeçti. Böylece Müslümanlar bir sıkıntıya düşmekten korunmuş oldu (Ali Sezai Bey, 10).¹⁰

Bayrak olayından sonra Andre, Fransız komutanlığınca Antep'e davet edildi ve bir daha Maraş'a dönmedi. Andre'den sonra Maraş'a General Querette tayin edildi.

¹⁰ Fransızların işgali döneminde diğer aileler gibi Ali Sezai Efendi'nin ailesi de yiyecek sıkıntısı çekti. Aslan Bey'in Heyet-i Merkeziye'ye başkan olmasından sonrada ihtiyaçları olan aylık iki kırat unluk buğday ve bulgurluğu alamadılar. Bu sebeple ailesi çok perişan oldu. Bu şekilde mağdur olmasının sebebinin dinen ve siyasi yönden anlayamadığını belirtti.

Fransız Kumandanı General Querette, 13 Aralık 1919 tarihinde Maraş'ın güvenlik sorumluluğunu üzerine aldı ise de Maraş'ta asayişî sağlamaya muvaffak olamadı (Güner ve Kabataş, 1990: 295-296).

Bayrak olayı hakkında halkın fikrini almak amacıyla Fransız Governörü General Querette halk içine girdi. Karşılaştığı Aşıklioğlu Hüseyin ile konuştu. Karşılıklı konuşma esnasında Querette *“Bir çaput parçası olan bayrak için bu kadar gürültü yapıyorsunuz. Yarın kullanacağım top ve tüfekten çoluk çocuğumuza acımiyor musunuz?”* dedi. Bu söz karşısında Aşıklioğlu Hüseyin, *“Bayrağımız bizim hayatımızdır. Sabah erkenden kalktığımızda ufak çocuklarımıza varıncaya kadar bütün ailece ilk defa kaleye bakarız. Bayrağı görür seviniriz, görmezsek o gün ölürüz. Top tüfek dediğin şeyden Türkler korkmazlar. Sen top getirip buraya çıkaracak olursan biz çoluk çocuğumuza zaten senin topunun sesini işittirmeyiz. Senin topundan evvel o çoluk çocuk denilenleri evvel emirde (önce) biz keseriz. Damları (evleri) yıkarız, yakarız. Ondan sonra serbest serbest seninle harb ederiz. İsterseniz o vakit bütün dünyanın toplarını buraya getiriniz.”* diyerek cevap verdi (ATASE, 153/81:2-4). Bu ağır ve çok açık cevabı veren Aşıklioğlu Hüseyin karşısında Genel Querette çok etkilendi ve morali bozuk bir şekilde karargâha gitti. Karargâhta süngüleri takılı Fransız ve Ermenilerden oluşan hazır kıta askerleri gözden geçirdi. Querette, halkın tepkisinden ve konuşmalarından çok etkilenmiş olacak ki tutuklanmış olduğu insanların çoğunu serbest bıraktı. Fakat mutasarrıf vekili Cevdet Bey, Jandarma Kumandanı İsmail Abdüllatif, Şube Başkanı, Belediye Başkanı, Kocabaşzade Hacı Naci, Nafia Mühendisi Abdüllatif, Bayazıtzade Mehmet, Müftü Hacı Mehmet, Tefvik, Eytam Müdürü Refet'i karargâhta tutuklu olarak bıraktı. Evkaf Müdürü Evliya Efendi, Querette'nin ne yapmak istediğini anlamış olacak ki toplantıya katılmadığından serbest kalmıştı (ATASE,153/81:2-6, Akbıyık, 1999:200, Kerry, 1973.95).

6. Savunmanın Başlaması

Fransızların işgali altındaki Türkler, 18 Ocak 1920'de Ermenileri yanlarına çekerek birlikte mücadele etme teklifinde bulundular. Fakat Ermeniler bu teklife yanaşmadılar. Ermenilerin tarafsız kalmasını istediler fakat Ermeniler, bunu da kabul etmediler. Bunun üzerine Maraş'ta Türkler tek başlarına Fransız ve Ermeniler ile savaşmak zorunda kaldılar (The Armenian Rewiev,1978:65).

Savaş başlamadan önce Hıristiyan köylerinde Latin Manastırı baş rahibi ve Terassanita Şirketi'ne mensup Yenice Kale'de bulunan İtalyan şubesinden Patri Albert; aslen Maraşlı olan, Fransız vatandaşı ve Döngöle rahibi bulunan Sabuncu Balın Katyan'ın oğlu Patri İstapan ve yanında bulunanlarla birlikte Fransız askerleri için zahire topladı. Savaş başlamadan bir gün önce yani 20 Ocak 1920'de Patri Albert ve Patri İstapan yanlarında bulunan kuvvetle birlikte Fransız

birliklerine katıldı. Fransız birliğine katılır katılmaz Fransız askerlerinin güneyden Maraş'a doğru gelişini kolaylaştırmak ve onlara yardımcı olmak amacıyla Eloğlu (Türkoğlu) tarafına gitti (Ali Sezai Bey, 13).

Birkaç günden beri Fransız-Ermeni ve Türk tarafı endişe içinde bulduklarından çarşı ve pazar kapalı idi. Taraflar kendi semt ve mahallelerinde savaşa hazır durumda bekliyorlardı. Fransız karargâhına davet edilenlerin bir kısmı Amerikan Koleji'nden çıktıkları zaman, etrafta toplanan halk, sonucu heyecanla bekliyordu. Halk, mutasarrıf vekili ile daha birkaç kişinin tutuklu olarak karargâhta alıkonulduklarını haber alır almaz silah başına diyerek şehir içinde daha önce belirlenmiş olan yerlere dağıldı.

21 Ocak 1920 Çarşamba günü General Querette'nin çağrısı üzerine yapılan toplantıda taraflar yay gibi gerildi. Fransızlar tarafından atılan kurşunla bir Türk jandarmasının yaralanması ve hükümete doğru ilerlemekte olan bir Fransız birliğine, Türkler tarafından ateş açılmasıyla savaş başladı. Daha evvel kararlaştırılan parola gereğince her mahallede birer el silah atıldı.

Mustafa Kemal Paşa tarafından desteklenen Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Arslan Bey, 21 Ocak 1920 Çarşamba günü savaşın başladığını ilan eden bir beyanname yayınladı. Arslan Bey, bu beyanname ile “*Arkadaşlar harp başlamıştır. Allah'ın inayeti, Peygamber'in ruhaniyeti, din kardeşlerimizin fedakârlığı ile her şey göze alınmıştır. Vatanımız tek kişi kalana kadar düşmana teslim olunmayacaktır. Gayret bizden yardım Allah'tan.*” Savaşın ilk günü, silahlar patlar patlamaz, Fransızlar şehrin her tarafını makineli tüfek ateşiyle taradılar. Toplar, Ahır Dağı'nı ve çevrede bulunan yolları dövmeye başladı. Maraşlılar kendine verilen görevi dikkatle ve cesaretle yapmaya, gösterilen yerleri ve evleri ele geçirerek ateş etmeye başladı. Yollardan geçen Fransız ve Ermeni askerlerinden oluşan düşman devriyeleri öldürüldü. Yakın bulunan ve ulaşılabilen düşman mazgal ve mevzilerine taarruza başlandı. İlk anda düşmanın bütün haberleşme sistemleri tahrip edildi. Türklerin bu planlı ve kararlı taarruzu hızla devam etti. Onların, başarılı mücadelelerini gören Fransız ve Ermeni askerleri şaşkın bir durumda kalarak ne yapacaklarını bilemediler. Düşmanın Amerikan Koleji'nde bulunan kolları dışında kalan şehir içindeki kuvvet kolları etkisiz hale getirildi. Amerikan Koleji ve kışlada altı adet dağ topu ile dört santimetre çapında iki adet Nordanfilled silahı vardı. Ayrıca bir Nordanfilled de Abarabaşı Kilisesi yanlarına yerleştirilmişti. Savaş başladığı andan itibaren düşman askerleri bu toparla şehre ateş etmeye başladılar. Kışla mevki her tarafa hâkim yerde olduğundan buradan atılan top ateşleriyle, dışarıdan ve yakın köylerden yardım için Maraş'a gelen insanlar tedirgin edildi. Şehrin ortasında ve hâkim tepe üzerinde bulunan Abarabaşı Kilisesi'nin çan kulesine yerleştirilen ağır makineli tüfekle şehrin her tarafı ateş altında tutuldu. Bu sebeple sokak arasından ve yollardan gidip gelmek çok güçleşti. Bunun üzerine ulaşım ve

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

haberleşmeyi sağlamak amacıyla duvarlar delinerek evden eve geçilebilecek yollar açıldı. Gece gündüz sokak savaşına devam edilerek düşman mevzileri işgal edildi. Şehirde gece ve gündüz durmadan on gün süren bu sokak muharebeleri, bu sırada çıkarılan yangınlar, Fransız askerlerinin moralinin bozulmasına neden oldu. Türklerin bu denli düzenli savaşından Fransız askerleri olumsuz yönde etkilendiler. Bil hassa gelişmelerden aşırı derecede endişelenen General Querette, alevler içinde kalmış olan şehirde hızla devam eden harbin onuncu günü, Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey'i serbest bırakmak zorunda kaldı. Ayrıca durumu aleyhlerinde gören General Querette, Türkler tarafından ateş kesildiği takdirde anlaşmaya hazır olduğunu söyledi. Serbest bırakılan Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey, hükümete geldi ve derhal Merkez Heyeti ile şehir etrafında savaşa devam eden kolların kumandanlarını durumdan haberdar etti. Yani General Querette'in anlaşma teklifini bildirdi. Bunun üzerine Merkez Heyeti, Fransız askerlerinin kayıtsız şartsız silah, mühimmat ve cephaneyi teslim etmelerini, şehirden kesin olarak ayrılmasını istedi. Ayrıca hayatlarının güvenlik içinde olacağını, şehirden ayrılırken ancak güneye doğru gitmelerine izin verileceği cevabı verildi (ATASE, 153/81:2-6).

Fransızlar karşılarında büyük bir askeri birlik görmediklerinden teslim olmaya cesaret edemediler. Şehir içinde silahlı çatışma aralıklarla devam ettiğinden çarşı, pazar ve sokaklarda hareket etmek güçleşti (ATASE, 153/81:2-7).

Türkler ile Ermeniler ve Fransızların Maraş'ta birlikte yaşama ümidi kalmadı. Bunun üzerine şehirde kanlı bir mücadele başladı ve taraflar birbirlerini yok etmek için bütün güçlerini kullandılar. Ermeniler, Fransızları teşvik ederek top ve makineli tüfek atışlarıyla Türk evlerinin yıkılmasına sebep oldular (The Armenian Rewiev, 1978:67).

Fransızlar harbin birinci günü Elbistan yoluna hâkim olmak amacıyla Kışla'nın batısındaki Yumurta Tepesi'ne ve doğusundaki Alıçsekisi'ne ve şehrin batısındaki Mercimek Tepesi'ne ellişer kişilik müfrezeler gönderdi. Bu şehre hâkim yerleri tahkime başladı. Harbin ikinci gecesi Bertiz Kolu, Ahır Dağı'nın arkasından batıya doğru yürüyerek gece yarısı Yumurta Tepe'nin kuzey doğusunda bulunan Sulutarla'yı ve Kışla'nın kuzeyindeki Taşocağı'na hakim bulunan Kandil sırtlarını işgal ederek sabahleyin taarruza başladı. Bertiz kolu, Kışla'nın kuzeyindeki Taşocağı'ndan ve Yumurta Tepe'de bulunan düşman müfrezeleriyle karşılaştı. Kışla'nın kuzeyindeki meydanlıkta düşman hayvanları toplu bir halde görülünce şiddetle ateş edildi. Yapılan ateş sonunda bu hayvanların birçoğu telef oldu ve birçoğu da başıboş olarak Kışla civarında bulunan mahallelere kaçtı.

Bertiz Kolu, Çaylak sırtlarında zayıf ve dağınık şekilde bulunuyordu. Buna karşılık Fransız kuvvetleri, Kırkgöz üzerinde, Taşocağı ile Yumurta Tepesi'nde

tahkimat yaparak ağır ve hafif makineli tüfeklerle ateşe başladı. Ayrıca ağır bomba ateşi ile makineli tüfek ateşini takviye etti. Düşman mevzileri iyi tahkim etmiş olduğundan etkili bir şekilde ateş devam etti. Türk çeteleri yaptığı birkaç taarruzda, düşmanın yaptığı ağır bomba ve makineli tüfek ateşi nedeniyle başarısız oldu. Boş yere kayıp vereceğini düşünen Türk müfrezesi, taarruza devam etmekten vazgeçti. Aslında Bertiz Kolu, Elbistan ve Göksun yollarını korumak ve düşmanı mümkün mertebe taciz etmek ve oyalamakla görevlendirilmişti.

Şehrin güneyinden gelen Türkoğlu Mustafa Çavuş'un kumandasında bulunan müfreme ile Maraş'ın Nahirönü ve Karamanlı Mahallelerinden gelen müfrezeler birleşerek Mercimek Tepesi'nde bulunan düşman askerlerine karşı taarruz ettiler. Bu taarruz neticesinde Fransızların Mercimek Tepesi'nde bulunan kırk kişilik kuvveti tamamen imha edildi.

Maraş Kalesi'nin batısında bulunan Şekerdere Mahallesi'nde çok miktarda Ermeni oturuyordu. Oturanların çoğu Ermeni olan bu mahallede bulunan bir Ermeni Okulu ile iki kiliseye, Fransız ve Ermeni kuvvetleri saklanmıştı. Savaş sırasında ortaya koyduğu kahramanlığıyla tanınan Evliya Efendi'nin yardım ve gayretiyle burada saklanan düşman kuvvetleri üç beş gün içinde yok edildi. Türklerin birlik ve beraberlik içinde ve plan dâhilinde yaptıkları taarruzlar sonucunda şehrin bu kısmı düşman askerlerinden tamamen temizlendi (ATASE, 153/81:2-7).

Bundan sonra Evliya Efendi, maiyetindekileri yanına alarak Türkoğlu Mustafa ve Yusuf Çavuş ile birlikte şehrin güney batısında ve hâkim yerde bulunan Tekke Mahallesi'ndeki Büyük Kilise 'ye taarruz etti. Kilisede toplu halde bulunan 400'den fazla Fransız ve Ermeni kuvvetleri kuşatıldı. Baskıya daha fazla dayanamayan düşman kuvvetleri etkisiz hale getirildi. Bu kuşatma sırasında kiliseden atılan kurşun ile Yusuf Çavuş şehit düştü. Çarpışma sırasında kilise alev aldı ve kilise içinde bulunan Fransız ve Ermeni kuvvetlerinin çoğu yandı.

Fransız ve Ermeniler tarafından Kapalıçarşı, müstahkem mevki haline getirildi. Bütün yaya kaldırımları sökülmüş dükkânlardan alınan çuvallara kum dolduruldu. Düşman kuvvetleri kum torbalarıyla çarşı içinde siperler yapmıştı. Bu nedenle çarşıda hareket etmek çok güçleşti.

Şehrin batısında bulunan mahalleleri denetimi altına alan Evliya Efendi, çarşı içerisindeki hanlarda bulunan Fransız ve Ermeni müfrezelerini birkaç koldan günlerce sıkıştırdı. Çarşığı kuşatma sırasında Evliya Efendi şehit düşünce düşmana karşı daha fazla bir şey yapılamadı. Fransızların geri çekilme tarihi olan 11 Şubat'a kadar çarşı ve pazar düşman birliklerinin elinde kaldı (Eyicil, 2009:209)

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

Düşmanın büyük kısmı kolej ve kışla gibi hakim yerlerde bulunuyordu. Güçlü toplarla yapılan ateşler neticesinde Hükümet Binası, Bayazıtlı, Kayabaşı, Seksenler, Pınarbaşı ve Reşadiye mahalleleri tahrip edildi. Düşman gece gündüz durmadan attığı bombalarla halkı aşırı derecede sıkıştırdı. Düşmanın bu ağır bomba ateşine rağmen Maraşlılar ısrarla ve cesaretle direndiler. Düşmanın saldırısı arttıkça Maraşlıların da cesaret ve sebatları arttı. Fransızların bombaları karşısında Maraşlılar, kararlı bir şekilde savaştı. Halkın ısrarlı direnişi karşısında Fransızlar, Abarabaşı Kilisesi'nde mahsur kalan kuvvetleri ile günlerce irtibat kuramadılar. Burada mahsur kalan Fransız kuvvetleri, dışarıdan yardım alamadıkları için aç ve susuz kaldı.

Fransızlar 22 Ocak'ta zor kullanarak hükümet işlerini üstlenmeye kalktılar. Yerli Ermenilerde Fransız kollarına katılarak Maraş merkez ve köylerinde katliam yaptılar (Eyicil, 2008:422). Maraş içinde silahlı çatışma devam ederken Kılıç Ali Bey, 25 Ocak 1920'de Pazarcık'tan 400 kişiden oluşan kuvvetle Maraş'a geldi. Şehrin güney doğusunda bulunan Alman çiftliğine taarruz etti (ATASE, 153/81:2-8). Çiftlikte bulunan seksen kişilik Fransız kuvvetini tamamen etkisiz hale getirdi.

Kılıç Ali Bey'in kumandasındaki kuvvetler şehrin doğu tarafını denetim altına alarak buraya konuşlandı. Kılıç Ali bir taraftan Alman Eytemhanesi'ni, diğer koldan da birçok Ermeni'nin oturduğu Kuyucak Mahallesi'ni kuşattı. Bu mahallede Ermenilerin zengin ve ileri gelenlerinden meşhur Hırlakyan'ın evi vardı. Burası kışla gibi tahkim edilmişti. Ayrıca Hırlakyan'ın evi, Fransız ve Ermeni fedailerinin dayanma noktası tayin edilmişti. Ermeni kuvvetleri Hırlakyan'ın evinde silahlandırılıp beslendiğinden burayı karargâh edinmişlerdi. Bu fesat yuvasını dağıtmak amacıyla Kılıç Ali Bey, maiyetindeki Milli Kuvvetlerle beraber taarruz etti. Taarruzda başarılı olan Kılıç Ali Bey kuvvetleri, birkaç gün içinde Alman Eytemhanesi dışındaki şehrin doğusunda bulunan yerlerin tamamını düşmandan temizledi.

Harbin on ikinci günü olan 2 Şubat 1920'de Göksun'dan gelen Yörük Selim kumandasında bulunan 80 süvari ve 120 piyadeden oluşan birlik, Sulutarla'ya gelerek burada karargâh kurdu. O sırada yanlarında iki ağır makineli tüfek bulunan Mülazım Ahmet Hamdi ile Yüzbaşı Kâmil kumandasındaki askerler Elbistan'dan geldiler. Bunlar, Bertiz kuvvetleriyle birlikte hareket ettiler ve Yörük Selim Bey'in birliklerine katılarak savaşa katıldılar. Yörük Selim Bey, ağır makineli tüfeklerin korumasında Sulutarla istikametinden Yumurta Tepe'ye bir taarruzda bulundu. Ancak Kışla-Kırkgöz-Taşocağı-Yumurta Tepesi mevzilerinden yapılan Fransız ateşleri karşısında olumlu bir sonuç alınmadı. Bu sırada Yüzbaşı Tefik kumandasında iki mantelli top getirildi. Ancak bu toplar iyi çalışmadığı gibi mermisi de azdı. Nitekim bu top ilk ateşte arızalandı. Düşmanın güçlü altı dağ topunun ateşi karşısında hiçbir etkisi olmadı. Mantelli

toplardan bir tanesi daha sonra Kılıç Ali Bey'in isteği üzerine gönderildi. Bu topla Alman Eytemhanesi'ne karşı birkaç mermi atıldı ise de bir netice alınmadı. Çünkü arızalı olan bu topun tahrip tesiri çok azdı.

Güneydeki Fransız kuvvetleri harbin başından sonuna kadar Maraş'ın durumundan haber alamadı. Fransızların İslahiye ve Antep güzergâhından gönderdikleri çeşitli müfrezeler de Maraş'a ulaşmadı. Bu birlikler yollarda Mili Kuvvetlerin saldırıları sonucu yok edildi. Bunu anlayan ve Milli Kuvvetleri etkisiz hale getirmek isteyen Fransızlar güneyden uçak gönderdiler. Bu uçak Maraş üzerinde birkaç defa döndükten sonra kışla üzerine birçok kâğıt attı. Bu kâğıtlardan birkaç tanesi de Maraşlıların eline geçti. Kâğıtta piyade ve topçu cephanelerine ihtiyaç olup olmadığı, erzak durumu, mücadeleye devam edilip edilmeyeceği, geri çekilme fikrinin olup olmadığı, hangi cephelerin zayıf olduğu ve nerelerden irtibat kurulabileceği gibi cevaplanması gereken sorular yazılıydı (ATASE, 153/81:2-9). Uçakta bulunanlar, Fransızların işaretleriyle bu sorulara cevap almış olacak ki bir müddet sonra İslahiye istikametine gitti

Bunun üzerine Türkoğlu'nda bulunan küçük birlikleri güçlendirmek amacıyla Yörük Selim Bey'in emrindeki kuvvetler güneye gönderildi. Bu birlik, Aksu Köprüsü'nü geçerek geçmez düşmanın güneyden gelen ve Miralay Normand'ın kumandasında bulunan bir tabur piyade, 7,5'lük bir batarya, fazla miktarda cephane ve nakliye kollarından oluşan bir kuvvetle karşılaştı. Derhal küçük tüfeklerle de olsa çatışmaya girdi. Silahların yetersizliğinden ve çatışmanın şiddetinden Aksu Köprüsü'nü tahrip etmeye vakit bulamadan geri çekilmeye mecbur oldu.

Normand kumandasındaki düşman kuvvetleri Maraş'a beş kilometre mesafede ve Türkoğlu yolu üzerinde Karataşlık denilen yere geldi ve burayı tahkim etti. Askerlerinin dinlenmesi için geceyi geçirdi. Ertesi günü top ve makineli silahların ateşi altında üç koldan şehre doğru taarruza başladı. Bunu gören Kılıç Ali Bey, emrinde bulunan kuvvetin bir kısmı ile Mülâzım İhsan'ı ve yanında bulunan Hawkins tüfeğini Maraş'ın Antep yolu üzerinde bulunan mezarlıkta açtırmış olduğu hendeklere yerleştirdi.

Milli Kuvvetler birkaç günden beri çarşıda bulunan düşmanı sıkıştırarak bunları uzaklaştırmaya çalışıyordu. Düşmanı etkisiz hale getirmek için Sulutarla'da bulunan ağır makineli tüfek kullanıldı. Normand'ın komutasındaki düşman kuvvetlerinin Karataşlık'a yerleştiğini gören Mülâzım Ahmet Hamdi, komutasında bulunanları ve makineli tüfeği alarak şehrin güneyindeki Nahirönü Mahallesi'ne geçti. Bu mahallede bulunan, ovaya ve çarşıya hâkim yerde olan Yenicami'ye yerleşti. Aldığı tedbirler ve karşı savunma ile Fransız askerlerini durdurmada başarılı oldu. Düşmanın sol kolunu durdurmak amacıyla Mercimektepe'den taarruz edildi. Güneyden gelen düşman taarruzunu

Mercimektepe’de durduracak yeterli kuvvet yoktu. Bu cepheye düşmanı durdurmak için Elbistan’dan gönderilen ayrı bir kolun ulaşması bekleniyordu. Düşmanın Karataş’ta istirahatle geçirdiği günün akşamı Elbistan’dan gönderilen kuvvet geldi. Ancak havanın çok soğuk, birliktekilerin yorgun ve araziye yabancı olmaları, çok az zamanın bulunması ve vasıtaların azlığı nedeniyle Milli Kuvvetler olumsuz yönde etkilendiler. Bu sebeple Mercimektepe’nin batısında bulunan Sünbüllü ile Ağcalı Tepeleri Milli Kuvvetler tarafından tutularak tahkim edilemedi. Düşman birliklerinin sol kolu, ertesi günü bu güzergâhtan yürüyerek taarruz ettiler. Birkaç saat sonra Sünbüllü ve Ağcalı Tepelerini işgal eden Fransız askerleri buraya yerleşti (ATASE, 153/81:2-10).

Normand kumandasındaki Fransız birlikler Mercimek tepeyi alınca buradan mahalleleri top ateşine tutarak ağır kayıplar verdirdi (Kerr, 1973:148). Bunun üzerine halk arasında yılgınlık ortaya çıktı. Birçok ev halkı güvenlik için şehirden ayrılarak komşu yerleşim yerlerine gitti. Ermeniler bu fırsattan faydalanarak Türk evlerini yağmaladılar ve bazı Müslümanları da şehit ettiler (Kerr, 1973:154). Gelişmeleri aleyhlerine gören şehrin ileri gelenleri Dr. Mustafa’yı düşmanla görüşüp ve anlaşmak için buluşmaya zorladılar. Fakat Milli Kuvvetler tavizsiz bir şekilde Fransızlarla mücadeleye devam etti (Yetişgin, 2004:71). 10 Şubat akşamı Dr. Mustafa, Amerikalı Dr. Wilson ve Fransız subaylar Alman Hastanesi’nde barış için toplandılar. Aralarında uzun müzakereler yapıldıktan sonra Albay Thibault, Dr. Mustafa’ya (Kerr, 1973:176-185)¹¹ ateşkes şartlarını belirten bir yazı verdi. Bu arada General Querette, maiyetindeki askerlerle birlikte Maraş’tan ayrılma hazırlıklarını yapıyordu (Kerr, 1973:169).

7. Savunmanın Sonu

Sahra toplarının, Yumurtatepe’deki ve Abarabaşı Çan Kulesi’ndeki makineli tüfeklerin ve kışladaki topların yardımıyla yeni gelen Normand’ın komutasındaki Fransız taburu şehrin içinde bulunan düşman kuvvetleriyle irtibat kurdu. Bu irtibat neticesinde Maraş hiç durmadan 48 saat bombardıman edildi (ATASE, 153/81:2-11).

¹¹ Dr. Mustafa, Alman Hastane’inden dışarı çıktıktan sonra elinde barış bayrağı ve yanında barış metnini taşıırken suikast sonucu alnından aldığı iki kurşun la şehit edildi. Boş olarak bulunan kovanların biri Fransız diğeri ise Türk silahlarına ait olduğu tespit edildi. Boş kovanın ait olduğu bu silahın savaş sırasında Ermeniler tarafından Türklerden alındığı tahmin edilmektedir. Dr. Mustafa’yı Ermeniler suikastla öldürmüştür. Sebebi Ermeniler Fransızların Maraş’tan çekileceği haberinin yayılmasını itemediler. Çünkü barış metni Dr. Mustafa’da bulunuyordu.

Şehirden ayrılma hazırlıklarını tamamlayan Fransızlar, kendilerini kimsenin takip etmemesini istediler. Buna rağmen 3400 Ermeni, Fransızlarla birlikte gitti (The Armenian Review, 1978:57-58; Kerr, 1973:196; Yetişgin, 2004:73).

Fransızlar çekilme kararını gizli tutarak Ermenilerin kendileriyle birlikte kaçmasını istemediler. Gerekçe olarak kalabalık bir şekilde kaçarlarsa Türklerin takip ederek öldürülebileceklerini ileri sürdüler. Rus Albay Simonoff'un isteği üzerine, bir kilometre geriden Ermeni askerlerin Fransız askerlerini takip etmelerine izin verildi (Kerr, 1973:165-166).

12 Şubat 1920 günü Kerhan Köyü'nde bulunan ve savaşın kazanılmasında büyük emeği olan Kılıç Ali ile başta Yakup Hamdi Bey olmak üzere diğer Kuvayı Milliye komutanları Maras'a geldi. Komutanlar düşmanın geri dönme ihtimalini dikkate alarak Maras'ın giriş yerlerinde mevziler hazırlattılar (Günay, 2019:60).

Normand kumandasındaki taburun gelişinin ikinci gecesi, yani 11 Şubat'ı 12 Şubat'a bağlayan gece Fransız kuvvetleri kışlayı tamamen yaktı. Daha önce rehin olarak tutukladıkları jandarma kumandanını, Şişmanzade Arif'i, Kocabaşzade Hacı Naci'yi, belediye başkanını ve Mühendis Abdüllatif'i alarak güneye çekildiler. Düşman birlikleri Maras'ın güneyinde bulunan düz arazi kısmına indiklerinde jandarma kumandanı, Fransız kuvvetleriyle birlikte gitmemekte direndi. Bunun üzerine jandarma kumandanını bir hendek içine atarak öldürdüler. Daha sonra serbest bırakılmış olan Şişmanzade Arif'in elleri soğuktan uyuştı. Zamanında tedavi edilemediğinden elleri kangren oldu. Hastalık tedavi edilemez hal alınca bir eli kesildi.

Fransızların güneyden geri çekildiklerinin sabahında Ermenilerin bir kısmı Fransız askerlerinin kaçtıklarını gördü. Fransızların arkasından gitmek için dışarı çıktı. Ermeniler düz araziye ulaşmadan Maraşlılar tarafından arkadan takip edilerek imha edildi. Bu arada Aksu, Türkoğlu ve bazı yerlerde kaçmakta olan Ermenilere, Milli Kuvvetler tarafından taarruz edildi (Yetişgin, 2004:74, Kerr, 1973:188).

Fransızların şehri terk etmesi Müslüman ahali tarafından büyük sevinç ve coşkuyla karşılanırken düşmanla iş birliği yapan Ermeniler hayal kırıklığına uğradılar. Ermenilerden bir kısmı düşmanın ardından şehri terk ederken yenilgiyi kabul etmekte zorlanan bazı Ermeniler Abarabaşı Kilisesi'nden ateş açmaya devam ettiler. Geride kalan 5000 Katolik Kilisesi'ne sığındılar. Savaşın yıkıcı etkilerini şehirde bulunan Müslümanlar ve Ermenilerle birlikte hisseden Amerikalılar da Maras Mutasarrıflığı'na bir dilekçe yazarak canları ve Amerikan müesseselerinin korunması talebinde bulundu. Bunun üzerine savaşın sona ermesiyle Maras'ta önemli görevler üstlenip güvenliği sağlamaya devam eden Kuvayı Milliye, Maras'taki Amerikalıların güvenliğini sağlama sorumluluğunu da üstlendi (Günay, 2019:61, Eyicil, 2008:425-427). Yıllardır Ermenileri kendi

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

çıkartmaları doğrultusunda yönlendiren ve Ermenilerin Maraş'ı terk etmelerinden endişelenen Amerikan misyonerleri beyaz bayrakla Heyet-i Merkeziye'ye gidip Ermeniler için af talebinde bulundular. Bu talebin kabul edilmesi sonucunda kiliselerinden ateş açmaya devam eden Ermeniler silahlarıyla birlikte teslim olmayı kabul ettiler.

Maraş Kuvayı Milliye Heyeti adına Kılıç Ali, Arslan Bey ve Yörük Selim bu işlemin yapılabilmesi için jandarma mülazımı Ramazan, Karaküçük Hacı Mustafa, Fatmalı Derviş, Vezir Mehmet, Ali Rıza Pişkin ve Efe Hasan'dan oluşan bir heyet belirledi. Bu heyete daha sonra Amerikalı Doktor Wilson ve Mr. Lyman da iştirak etti. Heyet şunları teslim aldı.

1. Katolik Kilisesi'nden 700'den fazla Ermeni, ikisi subay olmak üzere 10 Fransız, 27 mavzer ve birçok yerli tüfek.

2. Kümbet'deki yetimhaneden 800 Ermeni, beş Alman memur ve öğretmen, 30 mavzer ve birçok yerli silah.

3. Abarabaşı Kilisesi'nde; çoğunluğu askerlik çağında 75 Ermeni erkek, biri subay 51 Fransız askeri, 30 mavzerle birçok başıbozuk tüfeğiyle çok miktarda cephane.

4. Hastane ve kolejde ise çoğu çocuk olmak üzere binden fazla Ermeni.

Kiliselere ve evlere toplu olarak sığınan Ermenilerin can, mal ve namus güvenliği sağlanarak şehirde isa sürede asayiş ve huzur temin edildi. Maraş'taki çarpışmalarda şehrin yarısı yanmış, üçte biri de top mermileri ile tahrip edildi. En büyük on mahalle tamamen yıkıldı, 8 cami, 10 kilise, 15 okul ve Maraş Kışlası yakıldı (Günay, 2019:62).

Kaçmaya fırsat bulamayan Katolik Kiliselerinde ve Alman Eytemhanesi'nde mahsur bulunan Fransız ve Ermeniler, 17 Şubat 1920 tarihinde bayrak çekerek teslim oldular. Bunların ileri gelenlerinin bir kısmı Maraş'ta faaliyette bulunan Amerikan Yakın Doğu Yardım Teşkilatı'ndan yardım istediler. Şehirde yoğun çalışmalarda bulunan misyonerler, bunları yalnız bırakmak istemeyerek yardım ettiler. Hatta Hırlakyan, Ermeni ileri gelenlerini toplayarak oğlu Setrak komutasında askeri birlik oluşturmaya çalıştı. Sonuçta Ermeni Katolik Kilisesi'ne toplanan silahlı Ermeniler, Amerikalıların arabuluculuğuyla teslim olmak zorunda kaldılar. Bu sırada Maraş'ta Süleymanlı Askerlik Şube Reisi Binbaşı Cemil'in başkanlığında sıkıyönetim kuruldu (ATASE, 153/81:2-11; Kerr, 1973:155-156; Yetişgin, 2004:75) .

Sıkıyönetim, Maraş savunmasında suçlu bulunanları yargıladı. Abarabaşı Kilisesi'nde bulunan Agop Hırlakyan'nın oğulları sorgulandı. Yapılan

sorgulamada bunlardan Setrak Hırlakyan suçlu bulunarak idam edildi. Birkaç gün sonra Maraş'ta hükümet idareyi yürütmeye başladığından sıkıyönetim kaldırıldı ve yargılama işleri adliyeye sevk edildi.

Fransızlar geri çekilirken tüccarların kapalı çarşıda bulunan kasalarını ve birçok kıymetli eşyalarını tamamen alarak götürdü (ATASE, 153/81:2-8).

Ermenilere yardım amacıyla Amerikan Uluslararası Genç Hristiyan Erkekler Cemiyeti; Maraş, Halep, Antep ve Konya gibi yerlere şubeler açarak buralardaki çalışmalarını artırmıştı. Maraş şubesi sorumlusu Frank Johnson ve örgütün genel sekreteri James Perry, Antep'te buluştuktan sonra Maraş'a dönerlerken 13 Şubat 1920'de Antep yakınlarında bir saldırıda öldürüldüler (Kerr, 1973:203-204, Yetişgin, 2004:77). Bu da Amerikan misyonerlerin Ermeniler lehine ne kadar fedakârlıkta bulunarak çalıştıklarını göstermektedir.

Sonuç

Maraş'ı önce İngilizler ve sonra Fransızlar işgal etti. İşgalcilere karşı durmak amacıyla şehirde Kuvayı Milliye Teşkilatı kuruldu. Kuvayı Milliye, önce teşkilat sonra neşriyatla başarılı olunacağı prensibini savunmada uyguladı. Bu teşkilat iç disiplini sağlayarak şehrin bütün alanında savaştı. Savaşı yürütmek için silah ve mühimmatı temin etti. Maraş'ta işgalcilerin işlerini kolaylaştıran Ermeniler vardı. Bunlar Fransız üniformasını giyen ve Türkçe konuşan lejyonlardı. Ermeniler şehirde Türklerle birlikte asırlardır beraber yaşamıştı. Bu nedenle Ermeni lejyonları şehirdeki savunmanın zayıf ve güçlü taraflarını biliyordu. Onların bu durumundan yararlanmak amacıyla Fransızlar, Ermenileri siyasi çıkarlarına uygun bir şekilde kullandılar. Fakat İşgalciler, Türklerle Ermeniler arasında 1878'den beri derin yaralar oluştuğunu bilmiyordu. Aslında onlar Ermenilere yaklaşmakla daha çok Türklerin düşmanlığını kazandıklarını sonradan anladılar.

Şehrin savunmasında dışarı ile iletişimi sağlamak amacıyla Sarıçukur'da bulunan Maksutlu Köyüne telgraf sistemi kuruldu. Buradan Elbistan yolu ile Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile haberleşme sağlandı. Maraş'ın kuzeyinden asker, iletişim, silah ve mühimmat yardımı yapıldığı gibi güneyinden gelen işgalciler de yavaşlatıldı. Hatta Fransız birliklerine yapılan asker, mühimmat ve lojistik yardımlar engellendi. Maraş'ta 22 gün, geceli gündüzlü yapılan yoğun savaşta Fransızlar çekilmekten başka kurtuluş yolu bulamadı. Fransız birlikleri ricatlarını kendilerine yardımcı olan Ermenilerden gizledi ve atlarının ayağına keçe bağlayarak sessizce kaçtı. Öyle bir kaçış ki -15 derece soğuğu bile dikkate almadılar. Çünkü ölüm korkusu Fransız askerlerinin yüreklerine inmişti.

Fransızlar için ricat kurtuluştı. Onlar Türk milletinin saldırıları karşısında çaresiz kaldılar. Bekledikleri askeri yardım ve mühimmat güneyden kendilerine

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

ulaşamadı. Şehri her taraftan Kuvayı Milliye birlikleri kuşatmıştı. Kaçarken arkalarında, Türklere ağır zulümde bulunan Ermenileri kaderleriyle baş başa bıraktılar. Ama Türkler Ermenileri hoş gücü ile karşıladı. Nitekim hoş görülü olan Türkler, Ermenilerin af edilmeleri talebini kabul etti. Maraş'ta kalan Ermenilerin bir kısmını, Amerikan Yakın Doğu Teşkilatı himaye etti ve misyoner anlayışı ile onları destekledi. Böylece kısa zamanda şehirde yeniden asayiş ve huzur sağlandı. Böylece Maraş'ta kalan Ermeniler tekrar Türklerle barış içinde yaşamaya başladı.

KAYNAKÇA

Abadi (1959), **Türk Verdün'ü Gaziantep**, (Çev.: Gaziantep Kültür Derneği Yayını, Gaziantep.

Akbıyık, Yaşar (1987), “**Maraş'ın Düşman İşgalinden Kurtulmasında Atatürk'ün Rolü**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 10, C. 5, ss. 225-231.

Akbıyık, Yaşar (1999), **Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Ali Sezai Bey'in Yayınlanmamış Notları, Notların aslı Kahramanmaraş'ta Yaşar Alpaslan'ın Arşivi'nde, fotokopileri özel arşivimizde bulunmaktadır.

Aslan Bey'in Yayınlanmamış Notları, Ahmet EYİCİL kişisel arşivi.

ATASE, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2.

ATASE, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-1.

ATASE, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-2.

ATASE, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-3.

ATASE, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-4.

ATASE, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-6.

- ATASE**, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-6.
- ATASE**, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-7.
- ATASE**, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-8.
- ATASE**, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-9.
- ATASE**, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-10.
- ATASE**, Barış Faaliyetleri Koleksiyonu, Klasör no: 1162, E/Y Dosya no: 153/81, Belge no: 2-11.
- ATASE**, no 1/105, Dosya no 4, Kılıf 256, Fihrist 49.
- Eyicil, Ahmet (2008), **Maras'ta Ermeni Siyasi Faaliyetleri**, Gün Yayıncılık, Ankara.
- Eyicil, Ahmet (2009), **Yakın Çağda Kahramanmaraş**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş.
- Eyicil, Ahmet (2020), **Siyasi Tarih 1789-1939**, Altınordu Yayınları, Ankara.
- Gothard, Jaeschke (1991), **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev.: Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gönen, Cengiz (2005), **Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maras**, Lazer Yayınları, Ankara.
- Günay, Nejla (2019), “**Millî Mücadelenin İlk Zaferi: Maras Millî Mücadelesi ve Maras'ın Kahramanlığı**”, *Türkiyat Mecmuası- Journal of Turkology*, C. 29, Millî Mücadele Özel Sayısı, ss. 47-74.
- Güner, Zeki ve Kabataş, Orhan (1990), **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri**, S. 38, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kansu, Mazhar Müfit (1988), **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karadağ, Hüsamettin (1943), **İstiklal Savaşında Maras**, Ata Çelebi Basımevi, Mersin.

KSÜSBD Milli Mücadelenin 100. Yılında Kahramanmaraş Özel Sayısı

Kerr, Stanley E. (1973), **The Lions of Marash: Personel Experiences With American Near East Relief 1919–1922**, Albany: State University of New York Press, Albany.

Korkmaz, Zeynep (2000), **Kemal Atatürk Nutuk 1919-1927 (Bugünkü Dille)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Mustafa Zülkadiroğlu'nun 15.06.1994 tarihli notları, Ahmet EYİCİL kişisel arşivi.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri 1920-1922 (OBEFİ) (C 1-2-3) (2004), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara.

Şıvgın, Hale (1988), “Mustafa Kemal’in Maraş’ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart 1988, Sayı 11, C. IV, ss. 481-494.

Şimşir, Bilal N. (1992) **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

“The 22 Days of Marash: Papers on The Defense of The City Against Turkish Forces Jan.-Feb., 1920”, **The Armenian Review**, Vol. 31, (Winter 1977-1978), ss. 47-69

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), kutu no 22, belge no 16.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), kutu no 22, belge no 19.

Ünalp, Rezzan (2018), “**Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş’ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması**”, Akademik Bakış, Cilt 11, Sayı 22, ss. 205-235.

Yavuz, Bilge (1994), **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Yetişgin, Mehmet (2004), “Ermenilerin Maraş’tan Ayrılmaları 1920-1922”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 20, S. 58. ss.65-82.